

Kalundborgvidissen 1425 af Kalmarunionsbrevet

Historisk Tidsskrift, Bind 11. række, 6 (1960)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_11rk_0006-PDF/hto_11rk_0006_80534.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=80534>

pdf genereret den : 28/5-2008

Kalundborgvidissen 1425 af Kalmar- unionsbrevet 1397.

AF

HENRY BRUUN

I. Tilblivelse og tekst.

Den 11. september 1425 udfærdigedes i Kalundborg under højtidelige former en bekræftet afskrift på pergament af det berømte og omstridte unionsbrev fra Kalmar af 13. eller 20. juli 1397.

Denne vidisse er forlængst inddraget i diskussionen om Kalmarmødet. Allerede Paludan-Müller¹ kendte den, men nøjedes med at understrege dens karakter af sekundær tekstkilde. O. S. Rydberg² hæftede sig navnlig ved en bemærkning i vidissens indledning om, at originalens segl med undtagelse af tre var ødelagt, og fremsatte den forklaring, at dette var sket umiddelbart før vidimationen og i den bevidst forfalskende hensigt at dække over det faktum, at ingen nordmand havde beseglet unionsbrevet. Endelig har den svenske forsker Allan Mohlin³ i samarbejde med professor Gottfrid Carlsson⁴ hævdet, at man af nogle ord i samme indledning kan drage den slutning, at det

¹ C. P. Paludan-Müller: *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginæ icto* (1840), 62f.

² O. S. Rydberg: *Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening* (Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar 11:1, 1886), 40-44.

³ Sv. hist. tidskr. LXX (1950), 370-72.

⁴ *Medeltidens nordiska unionstanke* (1945), 75f.

oprindelige unionsbrev indtil 1425 opbevarede i Norge — en tolkning, som anvendes til forklaring af den manglende norske besegling, og som bl.a. er tiltrådt af Halvdan Koht¹. Både Rydbergs og Mohlins hypoteser medfører så vidtrækkende konsekvenser for opfattelsen af unionsbrevet og dermed unionens ældre historie i almindelighed, at en nøje prøvelse af deres holdbarhed er meget påkrævet.

Vidissen af 1425 beror i det danske rigsarkiv, hvor den i århundreder har haft sin plads. Dens nuværende signatur er B3, 1425 11. sept. Den er skrevet på et pergament, hvis mål er ca. 40 × 48 cm. Skriften er en letlæselig, noget karakterløs skriverhånd. Der er huller og remme til syv segl, men kun fire er helt eller delvis bevaret.

Vidissens tekst er udgivet fire gange, af Paludan-Müller² i 1841, af O. S. Rydberg³ i 1886, og af Absalon Taranger i 1898⁴ og igen i 1912.⁵ Alle fire udgaver stemmer i ordlyd ganske overens og er for så vidt lige anvendelige. Den ældste lader dog enkelte ord stå ulæst og følger slavisk originalen i dens vilkårlige tegnsætning og anvendelse af store bogstaver. De tre andre gennemfører alle moderne normaliseringsprincipper, men Rydberg gengiver kun vidissens indledning og afslutning, ikke dens afskrift af selve unionsbrevets tekst, og hans redegørelse for beseglingen er noget summarisk. Tarangers første udgave tager derimod det hele med og har yderligere det fortrin, at unionsbrevets originaltekst og vidissens version deraf er aftrykt side om side, så detailsammenligning muliggøres. Denne udgave er således den mest tilfredsstillende og er derfor lagt til grund for den følgende undersøgelse.

Om vidissens gengivelse af selve originalteksten fra 1397 er der ikke meget at bemærke. Den er helt igennem aldeles ordret

¹ Syn og Sagn LXII (1956), 300. Jfr. Sv. Tunberg i Sv. hist. tidskr. LXVI (1946), 223–25.

² Opus cit., 53–62.

³ Opus cit., 97–99.

⁴ Kalmarunionsbrevet af 20. juli 1397 (1898).

⁵ Norges gamle love, 2. r. I (1912), 36f.

og for så vidt overordentlig omhyggelig og pålidelig, hvad der ingenlunde gælder alle middelalderlige vidisser. Derimod er den ikke bogstavret. En dyberegående filologisk analyse af ændringerne i stavemåden må vi her give afkald på. I det store og hele kan de betegnes som udtryk for en moderat og langt fra konsekvent gennemført modernisering og normalisering. Særlig bemærkelsesværdig er fjernelsen af en række af originalbrevets svecismer. Af den halve snes eksempler på sådanne, som Skautrup¹ har fremdraget, er således halvdelen forsvundet i vidissen (*thom* > *thom*, *gotho* > *gothe*, *takas* > *takes*, *huort therā* > *huort there*, *wortha* > *worthe*). At den svenske endelse *a* navnlig i verber og pronominer ændres til *e*, er der adskillige eksempler på. Ordet *rike* bliver oftest, men ikke altid til *righe*, *Suerike* ligeledes til *Swerighe*. Ganske utvetydige er endelig ændringerne *sculd* > *scyld* og *son* > *søn* i patronymerne Beyntsson og Magnusson. Specielt norskprægede retskrivningsændringer kan ikke påvises².

Langt vigtigere for tolkningen af dokumentet end disse sproglige træk er analysen af dets indlednings- og slutningsafsnit. Disse skal derfor på grundlag af Tarangers udgaver aftrykkes her, ledsaget af en dansk oversættelse.

Vniuersis et singulis quorum interest uel interesse poterit, quomodolibet in futurum nos Johannes, Dei et apostolice sedis gracia episcopus Roskildensis, notum facimus per presentes, quod nobis pro tribunali sedentibus honorabilis dominus Thoco Nicolai, canonicus Asloensis, serenissimi principis et domini, domini Erics, Danie, Swecie, Norwegie regis, ut asseruit, nomine quandam apertam literam papiream in suis habens

For alle og enhver, for hvem det har betydning eller på nogen som helst måde i fremtiden kan få det, bekendtgør vi Jens, af Guds og det apostolske sædes nåde biskop i Roskilde ved nærværende, at for os, der sad i dommersæde, fremlagde hæderværdig herre Toke Nielsson, kannik i Oslo, efter sin erklæring i højædel fyrstes og herres, hr. Eriks, Danmarks, Sveriges og Norges konges navn, et åbent brev på papir, som han

¹ Det danske sprogs historie II (1947), 38.

² Oleff > Olaff er intet eksempel herpå, da sidstnævnte form er meget almindelig også inden for dansk sprogområde.

manibus nobis presentavit, jnstanter supplicando, quatenus dictam literam transsumere et transsumendam decernere auctoritate nostra ordinaria dignaremur. Nos igitur, hujusmodi¹ petitionem attendentes fore justam, habita cum notario et testibus infrascriptis examinatione diligenti, eam integram ac quorundam in litera expressorum videlicet Jacobi et Henrici archiepiscoporum et Stenonis Beyntssøn militis veris et saluis sigillis, quorundam vero sigillis propter vetustatem aut alias quibusdam in parte quibusdam vero in toto fractis et corruptis, jnvenimus sigillatam et in inferiori parte litere consignatam; eam igitur auctoritate nostra ordinaria decreuimus transsumendam. Cuius litere tenor sequitur in hec verba:

havde i hænde, idet han indtrængende bönfaldt os, at vi i kraft af vor ordinære myndighed vilde værdiges at transsumere og lade transsumere nævnte brev. Derfor foretog vi, da vi anså en sådan bön for rimelig, sammen med nedenævnte notar og vidner en omhyggelig undersøgelse og fandt det derved velbevaret og på dets nederste del beseglet med påtrykte segl, hvoraf nogle af de i brevets nævnte personers, nemlig ærkebisperne Jakobs og Henriks og ridderen Sten Bengtssøns, var ægte og i god behold, mens andres på grund af ælde eller af anden årsag var enten delvis eller totalt sønderbrudt og ødelagt; vi besluttede følgelig i kraft af vor ordinære myndighed at lade det transsumere. Hvilket brevs ordlyd følger i disse ord:

Unionsbrevets tekst.

In quorum omnium et singulorum premissorum fidem et testimonium jussimus presentem literam seu presens publicum jnstrumentum fieri nostri-que sigilli vna cum reuerendi in Christo fratris nostri domini Johannis, episcopi Asloensis, illustrisque Wisslai comitis de Euersteen ibidem presentium, testiumque ad hoc vocatorum et rogatorum, videlicet Thorberni Jenssøn, Ottonis Meynerstorp, Conradi Massow et

Til bekræftelse af og vidnesbyrd om det foregående, som helhed og i enkeltheder, bød vi, at nærværende brev eller nærværende dokument skulde udfærdiges og lod det forsynes med vort segl, sammen med vor ærværdige broder i Christus, hr. Jens, biskop af Oslos, og den navnkundige grev Vitzlav af Ebersteins, som var nærværende sammesteds, og med de dertil kaldte og indbudte vidners, nemlig ridderne Tor-

¹ Om dette ord se nedenfor s. 534.

Tymmonis Bolzendaal, militarium, sigillorum appensione notarii publici subscripti subscriptione fecimus communiri. Acta sunt hec Calundborgh, nostre diocesis, anno domini m^occcc^oxxquinto, indictione tercia, mensis septembris die vndecima, hora vesperorum uel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Martini, diuina prouidencia pape quinti, anno eius octauo.

bern Jenssens, Otto Meyners-torps, Conrad Massows og Timme Bozendals segl, alle vedhængte, og med nedennævnte offentlige notars underskrift. Dette gik for sig i Kalundborg, i vort stift, i det herrens år 1425, i tredie indiktion, den 11. dag i september måned, i aftensangens time eller deromkring, i vor hellige fader i Christus og herre, af Guds forsyn pape Martin V.s pontifikat, i hans ottende år.

Notarmærke.

Et ego Hinricus Romer, clericus Caminensis diocesis, publicus imperialj auctoritate notarius, quia premissis omnibus et singulis, dum sic, ut premittitur, agerentur et fierent, vna cum prenomina-tis dominis et testibus presens interfui eaque sic fieri vidi et audiui, jdeoque hoc presens publicum instrumentum, manu mea propria conscriptum, exinde confeci et in hanc publicam formam redegj signoque et nomine meis solitis et consuetis vna cum domini reuerendj patris dominj episcopi Roschildensis ac aliorum dominorum et testium prenominatorum sigillorum appensione consignauj rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum.

Og jeg Henrik Romer, klerk fra stiftet Kammin, offentlig notar i kraft af kejserlig myndighed, har, eftersom jeg, sammen med ovennævnte herrer og vidner, har overværet ovennævnte ting i deres helhed og i enkeltheder, mens de, som det foran er anført, udførtes og skete, og har set og hørt dem ske således, derefter fuldført dette nærværende dokument, der er skrevet med min egen hånd, redigeret det i denne offentlige form og bekræftet det med mit sædvanlige tegn og navn sammen med den ærverdige herre og faders Roskildebispens og de andre førnævnte herrers og vidners vedhængte segl, efter bøn og anmodning, til bestyrkelse af og vidnesbyrd om alt det forannævnte, som helhed og i enkelt-heder.

II. Komparativ analyse.

En forsvarlig underbygget tolkning af denne tekst kræver som uafviselig forudsætning sammenligning med et betydeligt antal samtidige vidisser; kun ad denne vej træder dens ejendommeligheder frem i klart relief. Det hertil fornødne materiale foreligger; der er bevaret i hundredvis af vidisser fra Danmark og dets nabolande i 1400-tallet. Let tilgængeligt er dette stof derimod ikke. En del deraf er ganske vist fuldstændig publiceret, men meget spredt; mange andre gengives i Erslevs Repertorium, men her kun i udtog, således at de i denne sammenhæng afgørende indlednings- og slutningsformler må opsøges i originalerne; en del er endelig ganske utrykt. Den følgende fremstilling bygger på et sammenligningsgrundlag af henved 300 vidisser, væsentlig fra første halvdel af det 15. århundrede; et overvejende flertal har dog hurtigt kunnet udskilles som irrelevante. Indsamlingen er baseret på en gennemgang af den utrykte kronologiske fortegnelse over det danske rigsarkivs diplomer, suppleret ved hjælp af repertoriet og andre nedenfor anførte kilder.

Man behøver ikke at have beskæftiget sig ret længe med denne særlige gren af diplomatikken for at blive klar over, at senmiddelalderens vidisser formelt deler sig i to i det væsentlige skarpt adskilte grupper, eftersom de er blevet til med eller uden notarbistand. Fælles for dem er, at begge omfatter bekræftede, fuldt retsgyldige afskrifter, men ellers afviger de i mange henseender fra hverandre.

At den sidstnævnte gruppe er langt den talrigste, er kun naturligt; det var den nemmeste og billigste. De gejstlige notarer skulde have enten pavelig eller kejserlig udnævnelse; i Norden var der flest af den sidste slags, men alt i alt ikke så særdeles mange, og de har uden tvivl vidst at tage sig godt betalt for deres tjeneste. I de tilfælde, hvor man sparede ulejligheden og udgiften ved at tilkalde en notar, fik vidissen karakter af en vidneattest, oftest affattet på folkesproget¹, kortfattet og

¹ Undtagelser: Rep. II, nr. 4695; Orknovidisserne, jfr. s. 527 note 5.

enkel i sin form, der i princippet var det åbne brev. En sådan attest begynder uden nogen art af invocatio med udstedernes navne, og af dem var der gerne flere, undertiden mange¹. De henvender sig til alle, som får deres brev at se, men overspringer jævnlig den ellers sædvanlige hilsen. Videre kundgør de, at de har gjort sig bekendt med et nærmere betegnet brev, hvis ægthedskriterier mere eller mindre udførligt omtales, og hvis tekst derefter anføres; undertiden², men langt fra altid, nævnes tillige, hvem der har forelagt dem det og begæret kopien. Efter selve brevtæksten følger som regel³ en kort afslutningsformel, der sjældent indeholder mere end en omtale af den påfølgende besegling og angivelse af vidissens tid og sted; er disse nævnt i indledningen, henvises hertil. Specielt tilkaldte vidner anføres aldrig; derimod har normalt samtlige udstedere beseglet.

Antallet af denne art vidisser, hvis udstedere oftest er underordnede myndigheder, er betydeligt. Statistisk tungt vejer en samling af over 230 bekræftede afskrifter af dokumenter i det kongelige arkiv på Kalundborg slot, alle fra 1413–14; dem kommer vi i anden forbindelse⁴ tilbage til. Nævnes kan også en halv snes vidisser fra Oslo og Bergen 1426, alle vedrørende Orknøerne⁵. I det hele synes vidnevidissens form at have været særlig almindelig i Norge⁶ — sagtens fordi notarer her var særlig sjældne.

¹ Maksimum er nitten (i en sen, efter sit indhold vigtig norsk vidisse 1508, Dipl. Norv. III, nr. 1043, men 6–8 er ikke usædvanligt, se ibidem II, nr. 610; Rep. I, nr. 6261; J. Lindbæk og G. Stemann: *De danske Helligåndsklostre* (1906), diplomatarium, 10f; Rep. II, nr. 368.

² Eksempler: Rep. I, nr. 6042 (orig. i RA, D1); Lindbæk og Stemann, *anf. sted*; Rep. II, nr. 391, 5162.

³ Mangler helt i de udaterede vidisser, Sv. Dipl. I, s. 16, og RA, privatark., Arvid Baad, 1403 23. febr.

⁴ S. 567.

⁵ RA, D10, 1426, 19. og 22. april, 13. aug., 12. okt.; delvis trykt i Dipl. Norv. II, nr. 687–89; III, nr. 684; VI, nr. 425f; VIII, nr. 276–78.

⁶ F.eks. ibidem I, nr. 757; II, nr. 610; RA, D9, 1529, 1. sept. Fra tiden omkring 1500 findes også vidisser fra det kongelige retterting med karakter af vidnevidisser; i disse nævnes rekvirenten altid. Se RA, Kolding, 1492 14. okt. (Rep. II, nr. 7236) og privatark., Jørgen Rud, 1495 13. maj (ibidem, nr. 7899); Dipl. dioec. Lundensis V (1921), 443f; P. F. Suhm: *Historie af Danmark XIII* (1826), 873–75.

Den anden gruppe, notarvidisserne, har til hovedkriterium, at der efter det egentlige brev er tilføjet en notarattest, hvis faste formular ikke varierer nævneværdigt, og som ledsages af den individuelle pennetegning, der for notarernes vedkommende erstattede seglet. Dermed er dog forskellen mellem de to slags vidisser langt fra udtømt. En normal notarvidisse frembyder en hel række andre karakteristiske træk. Den er altid på latin og indledes gerne med ordene *In nomine domini amen*, hvorefter umiddelbart følger en omstændelig redegørelse for tid og sted. Det hænger sammen med, at den ganske savner karakteren af åbent brev; den egentlige udsteder, notaren, træder helt i baggrunden for rekvirenten. I slutningsafsnittet anføres nogle få vidner — meget ofte to gejstlige —, men disse får lige så lidt som notaren lejlighed til at besejle. Som det var at vente, anvendes denne mere højtidelige og vidtløftige form fortrinsvis ved vidimering af aktstykker af statsretslig og politisk betydning — eller inden for gejstlige kredse.

Vender vi nu tilbage til vidissen af 1425, vil blot en enkel opmærksom gennemlæsning efterlade en ubehagelig fornemmelse af, at den ikke rigtigt lader sig presse ind i nogen af de to hovedkategorier. En dyberegående undersøgelse er derfor nødvendig.

Det sammenligningsmateriale, vi til dette brug mere indgående skal beskæftige os med, består overvejende af notarvidisser og er væsentlig sammensat af tre mindre grupper. Den første vil vi efter dateringsstedet kalde Roskildevidisserne. Den omfatter fem breve fra dec. 1414¹; de skyldes alle Erik af Pommerns initiativ og tjener til bekræftelse af kun få år ældre politiske aftaler mellem kongen på den ene, enkehertuginde Elisabeth og hendes søn hertug Henrik på den anden side; det er rimeligt at formode, at de har været bestemt til forelæggelse for kong Sigmund på sendefærden til Konstanz følgende sommer².

¹ Originaler i RA, D1, 1414 1. dec. (3) og 31. dec. (2); Rep. I, nr. 5488f, 5493f; nr. 5493 trykt in extenso af F. H. Jahn i *Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne* (1835), 498–503. Citeres i det følgende kun med repertorienummer.

² Jfr. Kr. Erslev: *Erik af Pommern* (1901), 121.

Til den anden gruppe hører tre vidisser, der stammer fra efteråret 1426 og fra Kalundborg slot¹; også de er blevet til efter kongens ønske og gengiver ret nye storpolitiske akter af betydning for hans kamp mod holstenerne og hansestæderne. Hertil slutter sig tre samtidige, men i København udfærdigede og næsten enslydende vidisser af Sigmunds dom 1413². For nemheds skyld betegnes alle disse seks breve i det følgende som Kalundborgvidisserne. Den tredie, noget mindre homogene gruppe udgøres af ti vidisser fra årene 1432–35³, alle led i disse års strid om Uppsala ærkestift; skønt halvdelen er udfærdiget i Sverige, halvdelen i det tyske rige eller i Rom, ligner de hinanden meget og giver tilsammen et pålideligt indtryk af en notarvidisses normale formulering. De kaldes i det følgende Uppsalavidisserne. Af mere isolerede vidisser skal her kun nævnes Landsbergvidissen 1423⁴, som både i tid, indhold og form står Kalundborgvidisserne temmelig nær, Maribo-vidissen af 1445⁵ om kloster-gods og den meget ordrige vidisse fra bispeslottet Schönberg i Lauenburg 1493⁶, udstedt af biskoppen af Ratzeburg på foranledning af kong Hans og hertug Frederik; den gengiver et kejserbrev fra 1434 om grevskabet Holstens forleningsforhold.

På baggrund af disse 24 vidisser træder de formelle ejendommeligheder ved vidissen af 1425 klarere frem. Af dens indledningsafsnit kan de første seks linier behandles under eet. Det er dem, der giver den karakteren af åbent brev. Afvigelsen

¹ Originaler i RA, E, Hansestæderne, 1426 27. okt., og D1, 1426 17. nov. (2); i det følgende kun citeret med repertorienumrene, Rep. I, nr. 6276, 6278f.

² Originaler i RA, D1, 1426 27. nov.; citeres som Rep. I, nr. 6280.

³ Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt striden där- om mellan konung Erik och svenska kyrkan, utg. af Algot Lindblom (1903, Skrifter utg. af Kyrkohistoriska Föreningen IV:2, i det følgende citeret Lindblom, Akter), 35–37, 50f, 61f, 84f, 92 f, 110–13, 116–18, 120f, 139f, 142–44.

⁴ Original i RA, D1, 1423 22. sept.; citeres som Rep. I, nr. 6051.

⁵ Kirkehist. Saml., 3. r. III, 180–85.

⁶ E. J. de Westphalen: Monumenta inedita rerum Germanicarum II (1740, i det følgende citeret Westphalen II), 2324–29.

heri anskueliggøres lettest ved at anføre begyndelsen af en af Kalundborgvidisserne¹:

In nomine dei. Anno nativitatis eiusdem millesimo quadringentesimovicesimosexto, indictione quarta, XVII die mensis Nouembris hora vesperorum vel quasi pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Martini divina providentia pape quinti anno eius nono, in camera regia castri Callinghborgh Roskildensis dyocesis in mei notarii publici et testium infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum præsentia constituta Philippa Dacie, Suecie, Norvegie Slavorum Gothorumque regina et ducissa Pomeranie exhibuit, ostendit et michi notario ad manus porrexit quandam patentem litteram...

Man vil bemærke, hvorledes vidimater, nemlig notaren, her først aldeles gemmer sig bag invokationen og den stærkt detaillerede datering, siden beskedent træder tilbage for rekvirenten, der ikke blot nævnes med tilføjelsen *constituta*, men også med fuld titel; kun i en genitiv og en dativ nødes udstederen til at røbe sin identitet. Alle denne indlednings hovedtræk — invokationen, den vidtløftige datering, notar og vidner i genitiv, participiet *constitutus* — går igen i næsten hele det ovennævnte sammenligningsmateriale, i samtlige Kalundborgvidisser, i Uppsalavidisserne og i Maribovidissen; også i Roskildevi-disserne, her dog med den afvigelse, at to parter, kongen og Roskildebispen, figurerer som *constituti*. Utvivlsom lighed med 1425-vidissens indledning frembyder alene Schönbergvidissen, som efter en lidt særpræget invokation har følgende, her i uddrag gengivne form: »Universis & singulis præsens publicum . . . instrumentum inspecturis . . . Johannes . . . episcopus Raceburgensis notum facimus, quod in nostra & notariorum testiumque infrascriptorum præsentia personaliter constitutus . . . Wilhelmus Schröder . . . canonicus . . . . . quasdam litteras . . . nobis . . . exhibuit & præsenta-vit . . .« Også udtrykket *pro tribunali sedentibus* er fælles for de nævnte to vidisser og kun for dem; i Schönbergvidissen findes det dog ikke på samme plads som i 1425, men længere fremme i teksten².

¹ Rep. I, nr. 6279.

² Westphalen II, 2328; jfr. ibidem 2326, *in iudicio comparente* om rekvirenten.

Fælles for alle notarvidisser er forekomsten af en rekvirent, som fremlægger originalbrevet og begærer kopi. I vidissen af 1425 varetager Oslokanniken Toke Nielsson denne funktion. At han optræder på en andens vegne, er ikke noget ualmindeligt. En nær parallel frembyder også på dette punkt Schönbergvidissen, hvori kanniken Wilhelm Schröder betegnes som »procurator & eo nomine procuratorio . . . principum . . . Johannis . . . regis . . . ac Friderici ejus germani«. I halvdelen af Uppsala-vidisserne¹ er rekvirenten en gejstlig, der optræder som sagfører for kapitlet eller ærkebispem. Sjældnere nævnes udtrykkeligt en fuldmagt, således udførligst i Schönbergbrevet: »prout de suæ procuracionis mandato coram nobis legitime exstitit facta fides«. Nærmere 1425-vidissen står to eksempler fra Uppsalasamlingen²: en svensk vidisse 1432 har »vt asseruit et per litteras capituli docuit«, en tysk fra 1434 »vt asseruit procuratorio et per litteras . . . dominij archiepiscopi«.

Den sætning, hvori rekvirenten står som subjekt, fortsættes normalt med en akkusativ, der angiver den forelagte originaltekst. Som regel udvides dette objekt straks ved tilføjelse af participier til en udførlig beskrivelse, mens verbet eller verberne udskydes til en senere plads. Herfra afviger 1425-vidissens knappe formulering *quandam apertam litteram papiream*. De to adjektiviske bestemmelser, hvortil den begrænser sig, genfindes dog på tilsvarende plads i talrige notarvidisser, blot fulgt af andre detaljer. Den første angår originalbrevets art, om det er åbent eller lukket. Parallelt hermed har alle Kalundborgvidisserne *quandam patentem litteram*, Maribovidissen *quandam litteram apertam seu patentem*; fra Uppsala-vidisserne kan anføres *quasdam litteras clausas*³, *duas litteras apertas*⁴. Større interesse har det andet led, omtalen af originalens materiale. Særlig konsekvente er på dette punkt Roskildevidisserne, af hvilke de tre straks har *litteram in pergameno conscriptam*, den fjerde⁵ *litteram papire-*

¹ Lindblom, Akter, 50, 61, 98, 110, 140.

² Ibidem, 50, 110.

³ Ibidem, 139.

⁴ Ibidem, 142.

⁵ Rep. I, nr. 5494.

am. Af Kalundborgvidisserne har een¹ *quandam patentem litteram in pergamenio scriptam*, de andre betegner først længere nede i teksten originalakten som *in munda carta pergameni conscriptam*. Formler, der nøje svarer til Roskildevidissernes, findes i Maribovidissen og i tre af Uppsalavidisserne². Resten af disse forbigår helt originalens materiale, og det samme gælder den ellers så ordrige Schönbergvidisse. Måske har man i nogle af disse tilfælde slået sig til ro med, at udtrykket vedhængende (*pendentibus*) om seglene gav oplysning nok; obligatorisk var en udtrykkelig omtale i hvert fald ikke.

I 1425-vidissen forbindes original og rekvirent intimt ved appositionen *in suis habens manibus*. Dette led er noget usædvanligt, men ingenlunde enestående. Næsten enslydende — *habens et tenens in manibus* — forekommer det om dronning Philippa i en af Kalundborgvidisserne³; i de andre savnes det, men her bruges til gengæld om overrækkelsen til notaren det beslægtede udtryk *ad manus porrexit*⁴. Mere præcist hedder det i samtlige Roskildevidisser om kong Erik, at han holdt pågældende brev i sin højre hånd (*manu sua dextera tenebat*). Schönbergvidissen har nøjagtigt samme participialform som Kalundborgvidisserne, mens den slet overleverede vidisse⁵, der indleder den store akt-samling til brug ved kejserprocessen 1424, har relativsætningen *quas tenebat in manu*. Tilsvarende vendinger savnes i Uppsala-vidisserne, men forekommer i øvrigt her og der også i andre notarattesterede retsakter end vidisserne, på dansk grund således i Nyborgdommen 1413, der i sin fremstilling af de forudgående forhandlingers dramatiske vendepunkt anfører, at kong Erik *assumpsit dictas litteras in manibus suis*⁶ for derefter at forlange dom.

¹ Rep. I, nr. 6276.

² Lindblom, Akter, 84, 98, 139.

³ Rep. I, nr. 6276.

⁴ Et tilsvarende eksempel (*ad manus meas legendas tradiderunt*) i en svensk vidisse 1453 27. aug. (RA, svensk).

⁵ Script. rer. Dan. VII, 264.

⁶ Dipl. Flensborgense I (1865), 210. Nordtyske eksempler i Meklenburgisches Urkundenbuch (VII-XXV, 1872-1936, i det følgende citeret Mekl. Urkb.), nr. 4896, 7971, 9611, 9615. Jfr. s. 549 f.

Om selve overrækkelsen bruges i 1425-vidissen verbet *presentavit*. Udtrykket er usædvanlig kortfattet. En nøje parallel frembyder ganske vist den ene af Roskildevidisserne¹; men ellers fremhæves aktens betydning så godt som altid ved tautologisk sidestilling af flere omtrent ensbetydende verbalformer, hvoraf den almindeligste er *exhibuit*; eksempelvis har to af Kalundborgvidisserne² *exhibuit, ostendit et porrexit*. Verbet *præsentare* anvendes i samtlige Roskildevidisser, i Schönbergvidissen og i en af Uppsalavidisserne³.

Rekvirentens anmodning udtrykkes i 1425-vidissen ved gerundiven *supplicando*, forstærket med adverbiet *instante*. Dette ydmyge ordvalg, der yderligere fremhæves ved genstandssætningens dermed nøje sammenhørende *dignaremur*, synes enestående i nordiske vidisser. Disse nøjes gerne med mere farveløse udtryk; Uppsalavidisserne bruger om rekvirentens ønske oftest verberne *petere* eller *requirere*, Roskildevidisserne har om kongen *petiit et postulavit*, Kalundborgvidisserne om dronningen *requisivit*, ganske vist med tilføjelsen *debita cum instantia* og i øvrigt lidt varieret. Derimod er kombinationen af verberne *supplicare* (oftest forstærket med *humiliter*, undertiden med *instante*) og *dignari* ret almindelig i nordtyske akter, navnlig hvis indholdet er en prælats bekræftelse af en forgængers brev⁴, sjældnere derimod i egentlige vidisser. 4–5 eksempler herpå kan dog anføres. På overgangen mellem vidimation og stadfæstelse står et af kong Albrecht af Sverige 1386 udstedt dokument⁵. En vidisse af en testamentarisk bestemmelse og et pantebrev fra Güstrow 1398⁶ er mærkelig ved, at vidimator er en ganske almindelig notar. Næsten dansk er en vidisse af otte pavebreve, udfærdiget af Erik af Pommerns tro tilhænger biskop Johan Skondelev af Slesvig, dog i Lübeck⁷; rekvirenten, en repræsen-

¹ Rep. I, nr. 5493.

² Ibidem, nr. 6279f.

³ Lindblom, Akter, 112.

⁴ Eksempler fra sidste halvdel af 14. årh.: Mekl. Urkb., nr. 8339, 9674, 9701, 9762, 11306, 11311f, 11430, 13122, 13245, 13275, 13503, 13666.

⁵ Ibidem, nr. 11780.

⁶ Ibidem, nr. 13242.

⁷ Ibidem, nr. 11614.

tant for Antonitterordenen, omtales her som *supplicans humiliter*. Ganske samme udtryk genfindes i Schönbergvidissen¹. Endelig forekommer kombinationen *supplicare-dignari*, endda yderligere udspundet, i en vidisse udstedt af Ratzeburgbispen 1452².

Det formelle slægtsskab med nordtyske diplomer strækker sig også til 1425-vidissens følgende led. Allerede det ophold, som i dennes tekst adskiller ønskets fremsættelse fra dets opfyldelse, er helt usædvanligt, og navnlig har man på nordisk grund i almindelighed anset det for unødvendigt at motivere vidimators imødekommenhed. Til ordene *hujusmodi³ petitionem attendentes fore iustam* findes derimod en række tyske paralleller, alle dog uden fuld verballighed. Nærmest kommer en notarvidisse fra Wismar 1364⁴, der har *reputans petitionem . . . fore iustam et consonam equitati*; en anden, fra Reinfeld tyve år senere⁵, har *attendentes . . . petitionem . . . fore consonam et proficuam*. Schönberg vidissen har *supplicationibus hujusmodi rationabilibus favorabiliter annuentes*, og meget nærstående udtryk forekommer ikke sjældent i nordtyske vidisser og bekræftelsesbreve⁶.

Efter begrundelsen følger i teksten fra 1425 en absolut ablativ, som redegør for undersøgelsens forløb. Ordene falder her knapt, navnlig jævnført med de nærmest stående danske

¹ Westphalen II, 2325.

² Ibidem, 2323.

³ Alle fire trykte udgaver læser her *hominis*. Originalteksten har kun bogstaverne *ho* med abbreviationstegn. Jeg skylder mag. art. C. A. Christensen megen tak for at have gjort mig opmærksom på, at begge opløsninger er mulige, og at læsningen *hujusmodi* er at foretrække, allerede fordi den anden vilde indebære en ganske umotiveret grov uhøflighed mod rekvirenten. Den støttes yderligere af parallelsteder, således Schönbergvidissen (jfr. ovenfor); Güstrowvidissen 1398 (Mekl. Urkb., nr. 13242) har *huiusmodi eorum supplicationi fauorabiliter annuens*, et notarvidnesbyrd fra Lübeck 1423 (Script. rer. Dan. VII, 369) *Nos itaque petitioni hujusmodi annuentes*.

⁴ Mekl. Urkb., nr. 9309.

⁵ Ibidem, nr. 11602.

⁶ Ibidem, nr. 7775, 9262, 9471, 9605, 9790, 13242; Script. rer. Dan. VII, 369; Westphalen II, 2320. En enestående dansk parallel, se nedenfor s. 543.

vidisser; som et enkelt eksempel kan anføres notarens vidnesbyrd i en af Kalundborgvidisserne¹: *Et eandem litteram inspexi, perlegi et auscultavi* . . .

Langt større interesse knytter sig til beretningen om resultatet. Bortser vi her foreløbigt fra omtalen af beseglingen, indskrænker karakteristikken af unionsbrevets tilstand sig til eet eneste ord: *integram* (velbevaret). Dette er højst påfaldende. På den tilsvarende plads har nemlig de fleste notarvidisser en fast formel. Til belysning af 1425-vidissens undtagelsesstilling må en række eksempler anføres.

I tre af Kalundborgvidisserne² findes formen ret typisk, idet forlægget betegnes som *sanam, integram, non rasam, non abolitam, non cancellatam nec in aliqua sua parte viciatam vel suspicatam, sed omni prorsus vitio et suspicione carentem*. Den fjerde³ mangler de to indledende positive bestemmelser, men indfører til gengæld efter ordet *parte* som nærmere forklaring *videlicet pergameno, litteris uel sigillis*. I Roskildevidisserne angives originalbrevet at være *reperta sana et integra, non rasa, non vitata, non abolita, sed omni suspicione carente*. Schönbergvidissen anvender flertalsformer: *sanas, integras & illæsas, non vitatas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio & suspicione carentes*; næsten nøjagtigt samme ord går igen i en nordtysk vidisse fra 1443⁴. Maribovidissen 1445 har *non uiciatam, non cancellatam nec in aliqua sui parte suspectam, sed omni prorsus uicio et suspicione carentem*. En vidisse fra Växjö 1414⁵ stryger ligeledes de positive led: *non rasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte viciatas*. Man vil se, at navnlig de negative bestemmelser virker næsten obligate. Dette gælder også om en lang række nordtyske dokumenter, især fra sidste halvdel af 14. århundrede⁶. En vis særstilling indtager Uppsala-

¹ Rep. I, 6279.

² Ibidem, nr. 6278–80.

³ Ibidem, nr. 6276.

⁴ RA, Schwerin Stift, 1443 1. sept.

⁵ Sv. Dipl. II, 787.

⁶ Mekl. Urkb., nr. 7775, 8376, 9262, 9309, 9471, 9605, 9790, 9912, 13507; Westphalen II, 2301.

vidisserne: fire¹ af disse har formen i noget varieret form, een² nøjes med *integram et sanam*, i de resterende fem³ mangler den helt. Af disse sidste er dog de tre udfærdiget fjernt fra Norden, een i Basel og to i Rom; det kan altså se ud til, at man i Syd-europa tog dette punkt mindre strengt end ved Ostersoën.

Ikke mindre mærkelige er 1425-vidissens næste linier, de der skildrer beseglingen. At en omtale heraf indgår i de aller-fleste vidisser, er næsten en selvfølge. Men her gælder i øvrigt ingen fast formular. Seglbeskrivelsen sættes snart før og snart efter gengivelsen af originalteksten, og det synes ofte at bero på den enkelte vidimators omhu og energi, hvor meget der gøres ud af den. Hvis originalen havde mange segl, fattede man sig efter sagens natur kortere, end hvis der kun var eet eller to. Dette forhold kommer vi i anden forbindelse tilbage til⁴. Detailleret beskrivelse ofres i almindelighed kun på fyrstesegl, uden at dette dog er nogen absolut regel. I to af Uppsala-vidisserne⁵ findes således indgående omtaler af bispesegl. Men da omvendt bisperne af Lübeck og Ratzeburg, ganske vist uden notarbistand, 1352 påtog sig at vidimere et så vigtigt brev som Valdemar Atterdags løfte til Albrecht af Mecklenburg 1350, lod de sig nøje med at konstatere, at det var forsynet med kongens *vero et integro sigillo*⁶; og ganske tilsvarende betegner en af Uppsalavidisserne et af kong Erik alene beseglet brev som *sigillo dicti serenissimi principis sigillatam*⁷. Disse sidste eksempler er udenlandske; de i Danmark virksomme notarer synes gennemgående at have lagt vægt på en fyldig omtale af beseglingen. Således udmærker både Kalundborg- og Roskilde-vidisserne sig ved deres indgående beskrivelser af fyrstesegl. Vidissen af kong Sigmunds dom 1426 redegør endog for de to farver i den silkesnor, hvori hans segl hang. En meget indgående

¹ Lindblom, Akter, 36, 84, 117, 143.

² Ibidem, 110.

³ Ibidem, 50f, 61f, 92, 120f, 139f.

⁴ S. 545f.

⁵ Lindblom, Akter, 111, 116f.

⁶ Mekl. Urkb., nr. 9085.

⁷ Lindblom, Akter, 120.

beskrivelse af samme kongesegl indgår dog også i Schönbergvidissen¹. Der var altså på dette punkt et forholdsvis vidt spillerum, og man vil se, at 1425-vidissen for så vidt indtager en mellemstilling, som dens omtale af unionsbrevets besegling vel i det hele må kaldes fyldig, men ikke strækker sig til detaljer i de enkelte segl. Derimod adskiller den sig på særdeles påfaldende måde fra alt kendt sammenligningsmateriale² ved at bemærke, at en del af originalseglene er ødelagt.

Ret usædvanlig er også den følgende sætning, vidimators erklæring om sin beslutning, understreget ved ordene *auctoritate nostra ordinaria*. Disse forekom allerede i rekvirentens begæring; gentagelsen giver dem forøget vægt. De er ikke genfundet i nogen dansk vidisse, men derimod i Schönbergvidissen³ ligesom udtrykket *pro tribunali sedentibus*⁴, der røber, hvilken side af bispeembedets myndighed man i begge tekster påberåbte sig. Noget blot tilnærmelsesvis tilsvarende savnes aldeles i de normale notarvidisser; Uppsalavidisserne f. eks. refererer alle, ofte udførligt, rekvirentens krav, men nævner ikke dets opfyldelse. I danske vidisser omtales en sjælden gang selve handlingen (men ikke beslutningen derom), således i en af Kalundborgvidisserne⁵ med verberne *exemplavi, transsumsi et publicavi*. Kun i Roskildevidisserne antydes viljesakten, som vi straks skal se. — Overgangsformlen til tekstgengivelsen, *cuius litere tenor sequitur in hec verba*, er lidt mere kortfattet end normalt.

Ejendommeligt for 1425-vidissens slutningsafsnit er bl.a. det træk, at rekvirenten her aldeles ikke omtales. På tilsvarende plads gentager samtlige Kalundborgvidisser og nogle af Uppsala-

¹ Westphalen II, 2325.

² Et vist forbehold tager dog en i Oslo 22. april 1426 udfærdiget vidnevidisse (Dipl. Norv. VI, nr. 426) af et brev om Orkneyøerne, som angives beseglet med kong Haakon VI.s »magno sigillo licet totaliter non integro fideli tamen et discreto«. Vidissens udsteder er den samme biskop Jens Jacobsen, der var med i Kalundborg 1425, jfr. nedenfor s. 568.

³ Westphalen II, 2326.

⁴ Jfr. s. 530.

⁵ Rep. I, nr. 6280.

vidisserne¹ referatet af begæringen; i andre² af disse sidste findes det overhovedet først her. Men i sidste afsnit af brevet fra 1425 er den lille beskedne kannik fra Oslo helt forsvundet; vidimator og hans anselige vidnefølge fylder hele scenen. Noget hertil svarende findes på nordisk grund kun i Roskildevidisserne; her er hele undersøgelsesresultatet gemt til slutningen, og ejendommeligt er det forhold, at mens notaren fører ordet i indledningen (*in mei notarii publici . . . ac testium praesentia*), sætter efter kopien Roskildebispen sin autoritet ind med ordene *per decreti nostri interpositionem transsumptum fieri et in hanc publicam formam redigi mandavimus*. Men den nærmeste parallel er atter her Schönbergvidissens langt udspundne formel³: *Quibus omnibus & singulis tanquam rite & legitime factis decretum & auctoritatem nostram ordinariam duximus interponendam & interposuimus, prout interponimus. Praesentium per tenorem, in quorum omnium & singulorum fidem & testimonium praemissorum ac ad majorem rei evidentiam praesentes nostras litteras sive praesens nostrum publicum instrumentum hujusmodi transumptum in se continentes sive continens exinde fieri & notarios publicos nostros & hujusmodi negotii coram nobis scribas supra & infrascriptos subscribi & publicari mandavimus sigillique nostri jussimus & fecimus appensione communiri*. Verballigheden med 1425-vidissen omfatter her ikke færre end 20 ord, deriblandt det autoritære *jussimus*, som ikke er genfundet i nogen anden slutningsformel.

1425-vidissens slutningsafsnit begynder således med en forstærket gentagelse af indledningens oplysning om vidimators beslutning. Næste led omhandler vidner, besegling og notarpåtegning. Vidnernes antal er seks — ikke påfaldende højt, men dog over gennemsnittet for notarvidisser. Ser vi bort fra Roskildevidisserne, der foruden fem navngivne riddere påberåber sig en ubestemt skare — *aliisque quam pluribus fide dignis clericis et laicis*, — når kun Maribovidissen og to af Kalundborgvidisserne⁴ op på samme tal. Udenlandske vidisser nøjes meget

¹ Lindblom, Akter, 36, 50, 143.

² Ibidem, 111, 117, 120.

³ Westphalen II, 2327f.

⁴ Rep. I, nr. 6278f.

ofte¹ med to vidner, der da næsten altid er gejstlige. I Norden synes man da også på dette punkt at have stillet større krav: således har den del af Uppsalavidisserne, der blev til i Sverige², gennemgående tre-fire vidner, de i udlandet udstedte³ to eller højest tre. Kalundborgvidisserne har fra fire til seks, Roskildevidisserne som nævnt fem. Man vil se, at 1425-vidissen på dette punkt er i ret god overensstemmelse med almindelig dansk praksis; dette gælder også om det forholdsvis store indslag af lægmænd. Højest usædvanlig er derimod den ejendommelige distinktion mellem to medbeseglere, som »var tilstede» og fire egentlige, i sagens anledning specielt tilkaldte vidner. En noget tilsvarende adskillelse, dog knap så skarp, findes alene i Landsbergvidissen, som til dels har de samme udstedere. Formlen *ad hoc vocatorum et rogatorum* er i øvrigt, med uvæsentlige varianter, fast og international.

Om dateringen er ikke meget at bemærke. Stedsangivelsen indskrænker sig til bynavnet, mens såvel Schönbergvidissen som samtlige Roskilde- og Kalundborgvidisser præcist anfører både bygning og værelse, flertallet af de sidstnævnte f.eks. *in camera regia castri Callingenborchg*. Endog notarpåtegningen, der altid var stærkt formularpræget, udviser i 1425-vidissen visse karakteristiske afvigelser: den fastholder slutningsafsnittets distinktion mellem *dominis* og *testibus*, og den nævner udtrykkeligt bispens og vidnernes besegling.

Det var der også god grund til. At en notarattesteret vidisse er forsynet med syv segl, er nemlig atter noget aldeles enestående. Normalt er en notarvidisse det snart sagt eneste middelalderlige retsdokument, som ikke behøver at besegles; notarmærket anses i almindelighed for tilstrækkeligt. Netop herved adskiller den sig afgørende fra vidnevidissen. I god overensstemmelse med denne regel er samtlige Kalundborgvidisser, samtlige Uppsalavidisser og Maribovidissen ubeseglede. En mindre gruppe afviger dog ved at være forsynet med vidimators segl; det er da næsten altid et bispesegl. På dansk grund repræsenteres

¹ Eksempler Mekl. Urbk., nr. 7775, 9728, 13242; Westphalen II, 2324.

² Lindblom, Akter, 36, 50, 121, 143.

³ Ibidem, 62, 92, 111, 113, 117, 140.

denne specialitet af Roskildevidisserne, der alle bærer eller har båret Peder Jensen Lodehats segl. På tilsvarende måde er Schönbergvidissen beseglet af bispen i Ratzeburg, og fra Nordtyskland kendes — spredt over et langt tidsrum — enkelte andre eksempler på notarvidisser med gejstlige vidimatorsegl¹. Men vidnesegl har ingen af disse.

Vi er gennem detaillernes tjørnekrat og skulde nu have mulighed for et overblik over 1425-vidissens formelle særstilling. Det forhåndsindtryk, at den står uden for begge hovedkategorier, er blevet til vished. Vidnevidisserne ligner den ved sin indledning — det åbne brev, dog uden hilsen — og ved sin fyldige besegling; fælles med notarvidisserne har den derimod ikke blot selve notarattesten, men også den latinske sprogdragt og omtalen af rekvirenten, selv om begge disse træk undtagelsesvis kan forekomme i vidnevidisser². To tendenser brydes.

At notaren har skrevet hele vidissens tekst, har vi hans egne ord for. Men havde det kun drejet sig om at skrive efter diktat, kunde sikkert mere end een af Roskildebispens skrivere have ført pennen lige så godt. Sin egen attestation har han nok fået lov at redigere ret uforstyrret; at han desuden har været med til at concipere i det mindste slutningsafsnittet, fremgår umiskendeligt af visse for næsten alle notarvidisser fælles småtræk, nemlig formlerne *omnium et singulorum premissorum* og *ad hoc vocatorum et rogatorum* samt anførelsen af paveår og indiktion i dateringen. I samme retning peger stilens højtidelige helhedsvirkning med de lange og knudrede sætninger, der kraftigt

¹ Mekl. Urkb., nr. 8376 (bisp 1357), 9262 (bisp 1364), 11602 (abbed 1384), 13507 (official 1399); Westphalen II, 2302 (bisp 1399).

² Det eneste forf. bekendte eksempel på en nordisk vidnevidisse på latin er Rep. II, nr. 4695 (Ribe kapitel 1480); fra Nordtyskland kan anføres Mekl. Urkb., nr. 9471 (1366). Omtale af rekvirenten i vidnevidisser forekommer noget hyppigere; nordiske eksempler foreligger fra 1439 (Dipl. Dalekarlicum I (1842), 87), 1442 (J. Lindbæk og G. Stemmann: De danske Helligåndsklostre (1906), dipl. 10–11) og 1450 (Rep. I, nr. 7947); fra Nordtyskland RA, F2, Schauenburgske hertuger C, 1447 8. maj, og Mekl. Urkb., nr. 9471.

kontrasterer med de almindelige vidnevidissers ganske bramfri sprog. Samtidig forekommer dog ikke helt få stilistiske detaljer, hvis knaphed afgjort tyder på, at notaren ikke helt har fået lov at udfolde sin færdighed. Flest afvigelser fra normal notarstil rummer indledningen: *quandam apertam litteram papiream* er en kort karakteristik, udtrykket for originalens fremlæggelse reduceres til *presentavit*, undersøgelsens enkeltheder overspringes, ligeså ved overgangen til tekstgengivelsen det ellers næsten obligate *de verbo ad verbum*. Hertil kommer så i slutningen den lakoniske stedsangivelse, der må have generet enhver veloplært notar.

Den villie, der på disse underordnede punkter dæmmede op for ordstrømmen, er uden al tvivl den samme, der omhyggeligt og uden angst for gentagelse understregede vidimators myndighed. Formlen *pro tribunali sedentibus*, det dobbelte *auctoritate nostra ordinaria*, ordparret *supplicare-dignari*, den motiverede vidimationsbeslutning, i slutningafsnittet forstærket til det bydende *jussimus* — alt dette hører nøje sammen og giver Jens Andersen Lodehats udfærdigelse et udtalt særpræg, som klart adskiller den fra alle fra samtiden kendte nordiske vidisser af begge hovedtyper. At samme tendens, men langt svagere og uden konsekvens, kan spores i de af farbroderen udstedte Roskildevidisser fra 1414, kan ikke væsentligt svække konstateringen af, at fremhævelsen af vidimators autoritet jævnsides med vidnebeseglingen er de vigtigste af 1425-vidissens mange formelle ejendommeligheder.

Helt uden paralleler er dette træk dog ingenlunde; de skal blot søges noget længere borte. Den ret overraskende lighed med den i tid og sted så fjerne Schönbergvidisse, som vi i det foregående gang på gang har kunnet påvise, omfatter netop særligt og uden en eneste undtagelse alle de lige anførte detaljer, der fremhæver vidimators myndighed. Fælles for de to aktstykker er desuden, at de indledes som åbne breve, og at dateringen i nøje sammenhæng hermed udskydes til de sidste linier. En vigtig forskel er, at Schönbergvidissens vidner ikke har medbeseglet. Ligheden kan kort sammenfattes deri, at begge breve er prælatvidisser med notarbistand. Til samme kategori, der må betegnes

som en variant af notarvidissen, og hvis hovedkriterium er vidimatorseglet, hører også de under omtalen af dette anførte fem nordtyske vidisser¹ fra sidste halvdel af 14. århundrede. Ingen af disse står dog 1425-vidissen lige så nær som Schönberg-vidissen; *pro tribunali sedentibus* og *jussimus* mangler i dem alle, de fleste har *supplicare*, men ikke *dignari*, og *auctoritate nostra ordinaria* forekommer kun i een af dem², mens to har det beslægtede *auctoritatem nostram interponimus*³. Materialet er spinkelt, men giver dog grundlag nok for at konstatere, at visse træk i 1425-vidissen vidner om påvirkning fra tysk diplomatik.

Det kan her ikke forbigås, at et enkelt, nogenlunde samtidigt dansk dokument, skønt ingen vidisse, dog frembyder en hel række formelle lighedspunkter med 1425-vidissen. Det er den bekendte Nyborgdom 1413⁴. En gennemført analyse af dette aktstykkets komplicerede opbygning vilde her føre alt for vidt; kun de nødvendigeste hovedtræk kan anføres. Det er i sin begyndelse og største delen af sin tekst formet som et notarvidnesbyrd, og denne karakter er for så vidt konsekvent fastholdt, som det afsluttes med to regelrette notarattester. Indledningen svarer meget nøje til de normale notarvidissers: efter invocatio og udførlig datering nævnes som *constituti* de to parter, kong Erik og hertug Henrik af Lüneburg som repræsentant for hertuginde Elisabeth og hendes børn; ordskiftet 26. juli munder ud i kongens krav om dom, der opfyldes af danehoffet gennem beslutningen om, at Peder Lodehat skal afsige dom tre dage senere. Også i omtalen af den egentlige rettergang 29. juli fastholdes stilkarakteren af refererende vidnesbyrd meget længe, nemlig gennem hele gengivelsen af kongens vidtløftige anklagetale; først på det punkt, hvor denne slutter⁵, indtræder et formelt brud, idet dommen indføres direkte, begyndende med ordene *Nos vero Petrus, episcopus Roskildensis*, der skarpt kontrasterer

¹ Se s. 540, note 1.

² Westphalen II, 2302.

³ Mekl. Urkb., nr. 9262, 11602.

⁴ H. C. P. Sejdelin: *Diplomatarium Flensborgense* I (1865), 206–21.

⁵ Udgaven, 218.

mod *in nostrorum notariorum . . . presencia* i aktstykkets indledning. Lige til den egentlige tekst slutter og notarattesterne sætter ind, er det derefter Peder Lodehat, der fører ordet, ligesom det er ham og kun ham, der besegler. Ligheden med de af samme mand kun halvandet år senere beseglede Roskildeviðisser er i denne henseende særdeles slående.

Parallellerne med 1425-vidissen er navnlig at finde netop i dette slutningsafsnit, hvori biskoppen figurerer som subjekt. Vi vender tilbage til den egentlige doms begyndelseslinier, der lyder: »Nos vero Petrus, episcopus Roskildensis, cancellarius dicti regni Dacie et iudex prefatus, *huiusmodi* requisicionem et *petitionem* reputantes *fore iustas* et racioni consonas, et quia omnia premissa sunt publica et notoria taliter, quod nulla valeant tergiuersacione celari, dei nomine inuocato, *pro tribunali sedentes . . . decernimus*, declaramus, pronunciamus et diffinimus . . .«. Derefter følger de udførlige domspræmisser og selve kendelsen, der som bekendt gik ud på, at hertugdømmet Slesvig som følge af indehavernes majestætsforbrydelse var hjemfaldet til kronen. Der afsluttes med en corroboratio: »*In quorum omnium fidem et testimonium premissorum presentes literas fieri et per notarios infrascriptos subscribi et publicari mandauimus sigillique nostrij iussimus ac fecimus appensione communiri*«. Sidst anføres dato og vidner.

Af de ved kursivering angivne verbaloverensstemmelser må tre tillægges særlig vægt, nemlig *huiusmodi petitionem (reputantes) fore iustas, pro tribunali sedentes* og *iussimus*, fordi disse udtryk ikke er fundet anvendt på tilsvarende måde i noget andet nordisk dokument¹.

Det viser sig altså, at Nyborgdommen 1413, de fem Roskildeviðisser 1414 og vidissen af unionsbrevet 1425 udgør en lille gruppe for sig inden for dansk diplomatik. Det er notarialakter,

¹ Udtrykket *pro tribunali sedens* anvendes om bisp Peder allerede i notarreferatet af rettergangen 29. juli (Sejdelin, 212), jfr. *judicialiter tunc sedentes* (ibidem, 210) om de af kongen udmeldte voldgiftmænd. Andre parallelsteder uden for den egentlige dom: *ut asseruit* (ibidem, 207) om fuldmagt; *in manibus suis*, jfr. her s. 532.

men deres særstilling beror på, at notarerne mere eller mindre træder i baggrunden til fordel for Roskildebispen som brevudsteder. Bispens navn er 1413 og 1414 Peder Jensen Lodehat; 1425 er hans brodersøn Jens Andersen Lodehat trådt i stedet. Det ser ud til, at enten Peder Jensen selv eller en af hans skrivere har haft lejlighed til at gøre sig fortrolig med tysk gejstlig kancellistil.

III. Rydbergs og Mohlins teorier.

Vidissens ejendommelige særpræg beror ikke alene på de træk, der understreger vidimators myndighed og peger hen mod hans kancelli; fuldt så påfaldende og væsentlige er andre særtræk, nemlig udeladelsen af formen *non rasam* etc., omtalen af den defekte besegling og vidnernes deling i to grupper. Kun til den første af disse er det overhovedet lykkedes at finde paralleller, og det få og fjerne. Om dem alle tre gælder, at de i højere grad end den rent formelle opbygning synes betinget af den konkrete historiske situation, og en nærmere drøftelse af deres betydning fører derfor lige over i spørgsmålet om, hvad man tænkte sig at bruge vidissen til. Men før en positiv teori herom kan søges opstillet, må grunden ryddes ved et opgør med de to ældre hypoteser. De har, som vi nu tydeligt kan se, begge samme svaghed, den at være bygget op på en vilkårligt isoleret detaille i brevet uden forudgående alsidig undersøgelse af dets helhed.

Rydbergs tolkning¹ præges i høj grad af at være et tillæg til hans studier over selve unionsbrevet. Han havde koncentreret sig om identifikationen af dets seglrester, og hans kyndighed og energi havde bragt betydelige, om end ikke i alle enkeltheder holdbare resultater². Selv mente han at have løst sin opgave fuldt ud og at have ført bevis for, at ingen nordmand havde

¹ Sveriges traktater II (1883), 582–84; i revideret form i sammes Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening (se s. 521, note 2), 40–44.

² Niels Skyum-Nielsen: Et videnskabeligt falsum i debatten om Kalmarunionen (Scandia XXVI, 1960, 1–40).

beseglet. Det er forståeligt, at denne opdagelse forekom ham at være selve nøglen til brevets gåde. Når han derefter vendte sig til vidissen, spurgte han derfor først og fremmest om dens omtale af seglene, og den måtte på baggrund af hans egen viden forekomme ham meget utilfredsstillende. Herudfra konstruerer han da hele sin tolkning af akten. Han søger først at godtgøre, at kong Erik netop i 1425 havde brug for unionsbrevet for at få nordmændene med i krigen mod holstenerne, men at den mangelfulde original ikke kunde overbevise nogen. Derfor udfærdigedes en vidisse »i den mest lagliga och fulländade form«. Han fortsætter: »Med originalets röjande besegling redde man sig ock. Om sigillen till största delen förstördes, kunde en närmare specifikation af beseglingen icke ega rum. Man kunde med särskildt nämmande af några sigill, hvilka man förklarade sig igenkänna, för öfrigt inskränka sig till att intyga, att man funnit handlingen med sigill bestyrkt. Uppgaf man då icke heller med ledning af de quarsittande fragmenten antalet af de sigill, som varit påtryckta, doldes den vigtiga omständigheten, att ett stort antal af de i texten såsom beseglande namngifne råds-herrarnes insegel i verkligheten aldrig varit påsatta. På detta sätt komme vidimationen att ingifva den föreställningen, att väl de flesta sigillen vore förstörda, men att, då intet annat anmärktes, beseglingen ursprungligen varit fullständig. Så har man ock i sjelfva verket gått til våga«. Til støtte for sin graverende beskyldning mod udstederne bestrider Rydberg sandsynligheden af, at seglene kan være molesteret allerede før fremlæggelsen i 1425, og ved en gennemgang af de medvirkende personer søger han at påvise, at nogle af dem må have vidst bedre, mens omvendt andre savnede forudsætningerne for at danne sig en selvstændig mening.

Vidissen betegner unionsbrevet som »*quorundam in litera expressorum videlicet Jacobi et Henrici archiepiscoporum et Stenonis Beyntsson militis veris et saluis sigillis, quorundam vero sigillis propter vetustatem aut alias quibusdam in parte quibusdam vero in toto fractis et corruptis . . . sigillatam et in inferiori parte littere consignatam*«. Kortfattet virker denne

omtale af beseglingen — i 41 ord — ikke umiddelbart. Dette første indtryk bekræftes ved sammenligning med de nærmeste paralleler, nemlig de tilsvarende afsnit i de få danske notarvidisser af talrigt beseglede originaler. En af Roskildevidisserne¹ gengiver forliget 1411 mellem kong Erik og holstenerne. Den endnu bevarede original har haft i alt 29 segl; af disse skildrer vidissen udførligt kongens, hertuginde Elisabeths og biskop Henrik af Osnabrücks, men om alle de øvrige får man intet som helst mere at vide, end hvad originalteksten indeholder. Af Kalundborgvidisserne omhandler een² traktaten med hansestæderne juni 1423, der ifølge vidissen var »Dn. regis suorumque consiliarorum ex una ac civitatum maritimarum ex altera partibus sigillis impendentibus sigillatam« — alle nærmere enkeltheder forbigås. En anden³ gengiver forliget med holstenerne 1423, og her er seglomtalen ret udførlig. De tre holstenske grever nævnes som udstedere af det vidimerede brev, der betegnes som »eorum una cum ... Nicholai ecclesie Bremensis archiepiscopi secreto et insigne, ... dnj. Wilhelmi ducis in Lyneborgh et Brwnswiig ac aliorum militum et militarium infrascriptorum veris et indubitatis certis sigillis pressulis de pergameneo praescisis pendentibus sigillatam«. Så følger umiddelbart en meget indgående detailskildring af de nævnte fem personers segl; om de øvrige 22 hedder det: »Reliqua siquidem militum et militarium infrascriptorum sigilla in armis et litteris circumferentiis illesa, integra et incorrupta, ut in prima eorum appensione fuerunt, veraciter apparebant«. Selv her er der altså en grænse for grundigheden: det samlede antal segl anføres ikke, og kun de fem fornemste udtages til beskrivelse. Set mod denne — noget varierende — baggrund virker det tilsvarende afsnit i 1425-vidissen på det nærmeste normalt. Rydbergs krav om anførelse af seglenes antal og identifikation af hvert enkelt er den moderne editionstekniks og for så vidt ganske anakronistiske.

I sin indignation over den formentlig forsættelige fortielse

¹ Rep. I, nr. 5493.

² Ibidem, nr. 6276.

³ Ibidem, nr. 6279.

forbigår Rydberg endvidere aldeles det dog væsentlige moment, at de ganske vist ufuldstændige oplysninger, som vidissen faktisk giver, ikke indeholder nogen påviselig fejl. De stemmer derimod ganske med originalbrevets nuværende udseende. Vidissen deler seglene i tre grupper, de velbevarede, de helt og de delvis ødelagte. De tre segl, der angives at være i behold og som identificeres, er den dag i dag langt de bedst bevarede; de to andre grupper lader sig derimod ikke længere skelne. Også meddelelsen om seglenes plads og anbringelsesmåde er fuldkommen korrekt. Og det indtryk af omhu og redelighed, som dette giver, forstærkes af andre træk. Selve tekstgengivelsen er som anført pinligt nøjagtig. Ingen tvang vidimatorerne til at nævne brevets materiale; men de gjorde det. Størst vægt har det dog, at de udelod den i notarvidisserne næsten obligatoriske formel *non rasam* etc.; at dette betød en indrømmelse af originalbrevets formelle mangler, må de have vidst. Hvis de, som Rydberg mener, har villet vildlede, har de i hvert fald hverken gjort det konsekvent eller behændigt.

I vidissens omtale af de helt eller delvis ødelagte segl indgår et forsøg på forklaring: *propter vetustatem aut alias*. Disse ord har i ganske særlig grad nærmet Rydbergs mistro. Han knytter dertil følgende bemærkninger, der fortjener at citeres i deres helhed. De lyder sådan: »En noggrann undersökning af dokumentet öfvertyger en hvar, att samtliga dessa sigill varit med synnerlig kraft påtryckta. Att antaga, att dessa vaxsigill under de tjuguåtta år, som förflutit sedan de påtrycktes, skulle af ålder förderfvats, är omöjligt. Att akten denna tid varit mycket i bruk, strider mot all sannolikhet, och papperet vittnar icke heller derom. Skulle åter sigillen skadats af någon tillfällig olycka, måste äfven papperet i och med detsamma hafva lidit af ett sådant våld, hvilket icke kunnat vara obetydligt. Men än i dag, efter snart fem århundraden, märkes icke att papperet varit utsatt för någon oaktsam, mycket mindre för någon våldsam medfart, och dessutom intygas, såsom nyss anfördes, i sjelfva vidimationen, att man funnit handlingen oskadad. Biskopens af Roskilde sigill, hvilket varit till en stor del tryckt

uppe i texten, är till hela denna del borttaget med den försigtighet, att icke en enda bokstaf blifvit skadad. Detta har tydligen skett, då afskriften skulle tagas. Vid samma tillfälle hafva ock de öfriga sigillen, hvilka man i vidimationen icke finner uppgifna såsom igenkända, utan tvifvel blifvit afsigtligt förstörda».

Det granskningens mesterskab, som også på andre punkter gör Rydbergs afhandling forbilledlig, fornægter sig heller ikke her. Så længe han holder sig til sine egne iagttagelser, er han usårlig, og hans hovedkonklusion, at de syv af seglene må være fjernet forsætligt inden 1425, kan næppe heller anfægtes, i hvert fald ikke uden at frakende vidissens vidnesbyrd enhver sandhed. Dette resultat er tilmed så væsentligt, at man med føje kan bebrejde hans mange efterfølgere, at de har forsømt at tage hensyn til det. Men på eet punkt — ganske vist det for vurderingen af vidissen afgørende — brister logikken: ordet »tydligen« er ikke tilstrækkeligt underbygget. Beviset for, at seglene borttoges i forbindelse med vidissens udstedelse, er ikke ført og kan ikke føres; fjernelsen kan lige så godt være sket på selve Kalmarmødet i 1397 eller på et hvilket som helst tidspunkt mellem 20. juli 1397 og 11. september 1425. Vidimatorerne bør dog være fri for tiltale i den anledning; det forfalskningsmotiv, som Rydberg tillægger dem, måtte have ført dem langt videre. Ordet alias kan ikke, som Rydberg gør det, oversættes »ved et uheld«; det omfatter alle andre muligheder end ælde. For så vidt kan vidissens forklaringsforsøg efter behag kaldes intet-sigende eller uangribeligt. Nærmest ligger det at tolke de fire ord som et udtryk for den samme undren, der den dag i dag må være den umiddelbart fremherskende følelse over for de syv segls mærkværdige forsvinden.

At unionsakten var på papir og en del af dens segl ødelagte, omtalte vidimatorerne direkte; at teksten skæmmedes af rettelser, indrømmede de indirekte. De var således klare over visse af dens mangler og vedkendte sig det. At de derudover skulde have bemærket den oprindelige beseglings ufuldstændighed, men forsætligt fortiet den, er ubevisligt og usandsynligt.

Allan Mohlins teori¹ om vidissen af 1425 bygger i endnu højere grad end Rydbergs på en vilkårligt isoleret og tolket detaille, nemlig ordene *in suis habens manibus*. Disse ord henføres til rekvirenten, Toke Nielssøn, og Mohlin forstår dem således, at denne ikke blot har originalbrevet i hænde, men også har medbragt det til Kalundborg. Denne i sig selv dristige fortolkning afgiver grundlaget for endnu dristigere slutninger. Toke Nielssøn var kannik i Oslo, samme by, hvor også det norske kancelli og det norske rigsarkiv hørte hjemme; følgelig må det originale unionsbrev indtil 1425 have haft sin plads i det norske arkiv. Heraf sluttes videre, at da kong Erik i 1415 påberåber sig en af dets bestemmelser, må der i Danmark have eksisteret en anden og formentlig bedre udfærdigelse.

Hele denne konstruktion står og falder med Mohlins fortolkning af de anførte fire ord. Han søger at afstive den med den påstand, at hverken disse eller ordparret *supplicare-dignari* er »stående fraser i vidimationsakterne från denna tid«. Det er de ganske vist ikke; men som ovenfor påvist må hertil rigtignok føjes, at paralleller dog forefindes². To af disse står 1425-vidissen særdeles nær, nemlig den notarvidisse fra 1421³, der bekræfter grev Adolfs genbrev på Femern 1364, og den første Kalundborgvidisse⁴, som gengiver Erik af Pommerns forbund med Hansestæderne 1423. Rekvirenter er henholdsvis den kongelige kammermester Benedict Pogwisch og dronning Philippa, og om begge bruges vendingen *habens et tenens in (suis) manibus*.

¹ Sv. hist. tidskr. LXX (1950), 370-72.

² Det bevismateriale (ibidem, s. 371, note 3), hvorpå Mohlins påstand om de to formlers usædvanlighed støttes, er ganske uden vægt. Det er 15 danske vidisser fra årene 1421-26, i sig selv for spinkelt et materiale, dertil alle anført efter Rep. I, en udgave, som principielt bortforkorter formularerne. Undersøges disse, viser det sig, at 9 af de 15 eksempler må henføres til vidnevidisernes kategori og følgelig ikke kan indeholde nogen som helst meddelelse om rekvirenten. Af de 6 notarvidisser indeholder de to formlen *habens et tenens in manibus*, mens de 4 andre har beslægtede udtryk som *ad manus porrexit*, *in manu habuit et aperte monstravit*.

³ RA, D1, 1421 17. marts; Rep. I, nr. 5901.

⁴ Ibidem, nr. 6276.

I begge tilfælde er det overordentlig vanskeligt for ikke ligefrem at sige umuligt at forestille sig originalakten opbevaret noget som helst andet sted end i det kongelige danske arkiv, og hvilken anden institution end netop monarkiet skulde vel dronningen repræsentere? Dertil kommer, at hensigten med begge vidisser er så aldeles evident: de skulde bruges som våben i den stadig fortsatte kamp med holstenerne. Disse to eksempler er således i og for sig tilstrækkelige til at omstøde Mohlins tolkning, og de støttes yderligere af de ovenfor¹ anførte mere eller mindre parallelle udtryk andetsteds. På grundlag af hele dette materiale kan positivt fastslås, hvad meningen var både med *in suis manibus* og med de beslægtede vendinger, der er fælles om ordet *manus*: de anskueliggør. I det retsdrama, som enhver notarvidisse genfortæller, var originalbrevets overrækkelse fra rekvirenten til vidimator et hovedpunkt; derfor var det udstederne om at gøre at understrege, at denne handling foregik aldeles åbenlyst og vitterligt. Dertil, og ikke til noget som helst andet formål, tjener de anførte udtryk. Med overbevisende tydelighed fremgår dette af Landsbergvidissen 1423², der oven i købet har det fortrin at være konciperet af samme notar som 1425-vidissen. Også den gengiver vigtige statsakter, som rekvirenten, kong Erik selv, *in manu habuit et aperte monstravit*.

For den opfattelse, at unionsbrevet i 1425 bragtes fra Norge til Danmark for at vidimeres, giver selve vidissen altså intet som helst holdepunkt. Tværtimod, må man endda tilføje. At dens dateringssted er Kalundborg, får en rimelig forklaring, hvis originalbrevet før som efter vidimationen havde sin plads i slottets arkivtårn, mens det ud fra Mohlins hypotese er vanskeligt at angive en rimelig grund til, at man skulde ulejlige de norske gæster helt her ud; at originalen bagefter deponeredes her, behøvede de jo ikke at være vidner til.

Mohlins tolkning af ordene *in suis habens manibus* er totalt uholdbar, og med den falder hans vidtgående konklusioner³.

¹ S. 532.

² S. 529.

³ Dette er tidligere, mere kortfattet, men i øvrigt aldeles rigtigt, påvist

Deres basis var både for snæver og for løs. Hverken han eller Rydberg har nået at stille problemet rigtigt; begge har haft for travlt med at nå frem til konklusioner, der kunde støtte deres opfattelser af selve unionsbrevet. Sporene skræmmer.

IV. Mændene bag vidissen.

En holdbar mening om brevets tilblivelse og formål lader sig ikke deducere ud fra nogen enkelthed. Den forudsætter en helhedsopfattelse, en syntese af de flest mulige enkeltiagttagelser.

Hovedresultatet af sammenligningen med andre vidisser kan sammenfattes deri, at 1425-vidissen må betegnes som et usædvanlig omhyggeligt arbejde. I to henseender. Vidimator har øjensynligt lagt megen vægt på, at den ydre form blev så tillidvækkende som muligt; ikke blot understregede han konsekvent sin egen dommermyndighed, han greb også til det helt usædvanlige middel at lade notar- og vidnevidisse gå op i en højere enhed. Men lige så umiskendelig er arbejdets redelighed, som røber sig ikke alene i den nøjagtige tekstgengivelse, men også i den direkte eller indirekte redegørelse for originalens udseende, papiret, rettelserne, den defekte besegling. Det indre svarede til det ydre: teknisk set er vidissen af 11. sept. 1425 en usædvanlig fremragende præstation.

For så vidt er der ingen modsætning: vi står over for to udslag af samme omtanke, samme omsorg. Tvivl opstår først, når deres virkninger inddrages i overvejelsen. De formelle brøst ved unionsbrevet, som vidissen så ærligt vedgår, er nemlig de samme, som har motiveret Paludan-Müllers og de fleste senere historikeres underkendelse af dets retskraft. Hvis disse kyndige forskere har ret, følger da heraf, at vidissen på sine samtidige adressater må have virket selvmodsigende; dens autoritative form og usædvanlige besegling tillagde den gengivne original en ganske særlig betydning, som beskrivelsen i samme åndedræt

af Erik Lönnroth i *Scandia* XXIV (1958), 45. I H. Kohts svar til denne (*Norsk hist. tidsskr.* XL (1960), 156f.), indgår intet forsøg på at fastholde Mohlins hovedargument.

dementerede. Dette tilsyneladende paradoks er vidissens egentlige gåde.

Da nu dens udstedere afgjort ikke var tåber — så meget ved vi allerede — kan de hverken have haft eller ønsket at meddele to principielt uforligelige anskuelser. De må enten have anset unionsbrevet for gyldigt eller ugyldigt. I sidstnævnte fald stiller vidissens besegling os omtrent samme problem som originalens: hvorfor gøre så megen stads af noget foreløbigt? Kun eet svar synes muligt: at vidimator har ment at måtte parere en kongelig ordre, men har reageret ved at forme sit værk så uangribelig korrekt, at det blev praktisk uanvendeligt. I modsat fald er den konklusion uundgåelig, at udstederne fandt unionsbrevets mangler mindre graverende end de moderne forskere.

Til en forsvarlig afgørelse af dette dilemma må vejen gå gennem en nærmere undersøgelse af den forsamling, der 11. sept. 1425 var samlet i Kalundborg — uden tvivl på slottet. Den bestod af ni mænd, nemlig foruden vidimator, rekvirent og notar to »nærværende« stormænd og fire tilkaldte vidner. Løsningen vil være i sigte, hvis det kan lykkes at klarlægge disse personers kompetence og politiske position¹, deres indbyrdes relationer og navnlig deres forhold til kong Erik.

At kongen stod bag vidissen, fremgår af selve dens ordlyd: rekvirenten angiver at optræde i hans navn. Mohlin, hvem denne oplysning generer, har ganske vist forsøgt at bortforklare den² ved at gøre gældende, at den kun behøver at betyde, at rekvirenten fungerer som kongelig norsk kancelliembedsmand. Hans eneste støttepunkt for denne søgte fortolkning er ordvalget *jnstanter supplicando* — *dignaremur*; »en kung ber inte sin kansler att göra något, han befaller«. Rent bortset fra, at det nævnte ordpar som ovenfor³ påvist må opfattes som et lån fra tysk diplomatik, må det her være nok at henvise til Roskildevidisserne,

¹ De herhen hørende spørgsmål er udførligt behandlet af Rydberg, men kun strejft af Mohlin.

² Sv. hist. tidskr. LXX (1950), 371.

³ S. 533f.

hvor kongen endog personligt optræder som rekvirent, uden at hans værdighed derfor kræver verbet jubere.

Netop sammenligning med Roskildevidisserne kunde have givet Mohlin et bedre argument. Kongens valg af rekvirent er nemlig ganske mærkeligt. Sammenligningsmateriale savnes såvist ikke. Fra den korte årrække 1414–26 kendes i alt 13 notarvidisser, som alle gengiver akter af betydning for Eriks strid med holstenerne, og som alle må skyldes hans initiativ. Rekvirent er i seks af disse tilfælde (Roskildevidisserne og Landsbergvidissen 1423) han selv, i seks (Kalundborgvidisserne) dronning Philippa, i det trettende brev¹ kammermesteren Bent Pogwisch. På denne baggrund kan man med rette undres over, at kongen ikke selv indfandt sig i Kalundborg sept. 1425, og det så meget mere, som han ikke kan have været langt borte; 16. aug. var han i København², 12. okt. i Slagelse³. Han *kan* have været lovligt forhindret. Men om en stærk positiv interesse for sagen vidner hans udeblivelse i hvert fald ikke. Så meget mindre som hans stedfortræder var en mand i ret beskeden stilling.

Aldeles ukendt er Oslokanniken Toke Nielssøn⁴ — eller Nicolassøn, som han i norske kilder benævnes — dog heller ikke. Han var i 1425 en mand i sin bedste alder. Som kannik forekommer han tidligst 1403⁵, og endnu 1448 var han i live⁶. I hele det mellemliggende tidsrum synes han fast knyttet til Oslo by og stift; 1434 og 1443 fører han den ejendommelige titel ærkepræst⁷. I 1437 var han Baselerkonciliets afladsagent i stiftet og udstedte da et brev⁸, hvori han understregede de fordele, som de gejstlige inden for dettes grænser kunde sikre sig ved at vælge biskop Jens til skriftefader, et træk, der må siges at vidne om

¹ Rep. I, nr. 5901.

² Dipl. Norv. VII, nr. 379.

³ Hanserecesse (1. Abth.), VII (1893), 588 og 605.

⁴ Jfr. om denne Edv. Bull: Kristianias historie I (1922), 286f.

⁵ Dipl. Norv. XIII, nr. 59.

⁶ Ibidem, V, nr. 754.

⁷ Ibidem, IV, nr. 854; II, nr. 754.

⁸ Ibidem, VI, nr. 468.

et godt samarbejde med denne. Det er da sandsynligt, at hans nærværelse i Kalundborg 1425 skyldtes bispens ønske.

Også biskop Jens Jacobsen¹ var jo personligt til stede og nævnes på fremtrædende plads i vidissen. Om hans politiske stilling råder ingen som helst tvivl; han var gennem hele sit liv kong Eriks håndgangne mand og trofaste hjælper. Han var danskfødt og var senest 1405 kannik i Lund; 1418 nævnes han som kongens kansler, og juli 1420 udnævntes han ved pavelig provision til biskop i Oslo. Febr. 1422 forekommer han første gang som norsk kansler, en stilling, som han derefter gennem en lang årrække beholdt. Trods disse norske embeder synes han dog foreløbigt ingenlunde at have følt sig foranlediget til at tage ophold i Norge. I årene 1421–25 inclusive nævnes han fire gange i Danmark, men kun een gang (maj 1424) i Oslo. Derimod vidner ikke mindre end tolv breve om hans nærværelse i Norge gennem hele tidsrummet 15. april 1426 til 21. febr. 1427. 1428–29 træffes han igen i Danmark (tre breve herfra, ingen fra Norge). Som nedenfor² nærmere udredet ligger det nær at sætte vidissens udstedelse i forbindelse med hans Norgesrejse og tillægge ham en væsentlig andel deri.

Side om side med Oslobispen og ligeledes uden for de egentlige vidners gruppe nævnes i vidissen grev Vitslav af Eberstein. Det giver en vis formodning om, at også han har været direkte interesseret i dens tilblivelse og gjort rejsen til Kalundborg for dens skyld. Ganske som Jens Jacobsen må han utvivlsomt henregnes til kredsen af kongens pålideligste hjælpere; men da Kalundborgvidissen er det første dokument, hvori han nævnes, har han sandsynligvis været adskilligt yngre end bispen. Han tilhørte en tysk adelsslægt, der på flere vidt forskellige tidspunkter har spillet en stor rolle i dansk historie. Han var en af de forholdsvis få udlændinge, hvem kong Erik tilstod forleninger i Danmark; han blev nemlig — måske allerede før 1425 — hoveds-

¹ Den følgende omtale bygger på det af O. Kolsrud ibidem XVIIIB, 246, anførte kildemateriale. Jfr. Thv. Berntsen i Norsk biografisk leksikon VI (1934), 608–11.

² S. 567f.

mand på Stegehus¹. Et brev fra begyndelsen af 1438² vidner umiskendeligt om hans og hans broders indflydelse på besættelsen af Viborgs bispestol. På dette tidspunkt var det dog ved at være forbi med deres magt. De hørte til de udenlandske herrer, som det danske rigsråd så skævt til³, og det nyttede ikke grev Vitslav, at kongen i sit forsvarsskrift ved navn kunde anføre flere råder, der havde billiget hans udnævnelse til slotshovedsmand⁴; omtrent samtidig måtte han forlade Danmark⁵.

Tysker var også notaren, Heinrich Romer. Selve vidissens tekst giver sort på hvidt for, at han hørte hjemme i stiftet Kammin, som lå i Bagpommern. Men hans nærværelse i Danmark lader sig påvise nogle år før grevens. Første gang forekommer hans navn i forbindelse med Jens Jacobsens. Under forhandlingerne om sin udnævnelse til biskop i Oslo i sommeren 1420 lod denne sig repræsentere i Rom⁶ af en københavnsk kannik, der legitimerede sig ved at forevise en fuldmagt »per discretum virum dominum Henricum Romor Camminensis diocesis publicum imperiali auctoritate notarium sub die decima nona mensis aprilis proxime preteriti ... constituto«. I foråret 1420 må Romer da antages at have opholdt sig i Danmark og måske snarest i København. Året efter har han som notar på latin udfærdiget og egenhændigt skrevet det ene af de to tingsvidner, hvorved Sjællands landsting 2. juli attesterede Sønderjyllands danskhed; blandt vidnerne figurerer biskop Jens af Roskilde⁷. To år senere var han derimod på besøg i sit hjemland, men i dansk selskab; 22. sept. 1423 befandt han sig nemlig i kongens følge i Landsberg i Bagpommern og fungerede her efter dennes ønske ved

¹ Stege Bys Bog 1418–1607, udg. ved F. Bojsen (1904), 124f. Jfr. F. Bojsen: Af Møns Historie III (1917), 67ff.

² Rep. I, nr. 6920.

³ Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse, udg. ved Anna Hude (1897), 14.

⁴ Ibidem, 28f.

⁵ Arild Huitfeldt: Den 3. Part Chronologiae (1603), 629.

⁶ Dipl. Norv. XVII, nr. 410, jfr. Acta pont. Danica II, nr. 1353.

⁷ Antislesvigholstenske Fragmenter XIII (1850), 114–18, jfr. Rep. I, nr. 5925.

udfærdigelsen af den tidligere nævnte vidisse¹ der sikkert er blevet fremlagt ved Eriks møde med kejseren i Buda næste år, og som gengav to vigtige aktstykker fra Valdemar Atterdags tid; også ved denne lejlighed var Roskildebispen til stede. Der er ingen grund til at tro, at Romer har ledsaget kongen på hele hans rejse, der som bekendt førte ham ikke blot til Ungarn, men endog til Palæstina; det siges udtrykkeligt, at en del af følget hjemsendtes fra Pommern², og dertil hørte uden tvivl både kansler og notar. Det kongelige kancellis organisation og personaleforhold under Erik af Pommern er kun ufuldkomment oplyst³; men så meget står dog fast, at Jens Jacobsen var dansk kansler, før han fik samme embede i Norge, og at Jens Andersen i årene 1419–23 benævnes øverste kansler⁴. På denne baggrund synes det rimeligt at formode, at når Heinrich Romer ved alle de fire lejligheder (1420–25), hvor han nævnes som notar, optræder i forbindelse med disse mænd, så er det fordi han selv har været kancelliembedsmand. Man må i den sammenhæng ikke glemme, at unionskongen også var hertug over en del af Bagpommern; sit tyske fyrstendømme besøgte han i 1418; måske har han ved den lejlighed fået sin veluddannede og dygtige landsmand anbefalet og taget ham i sin tjeneste. Efter 1425 ses Romer ikke nævnt; ved Kalundborgvidisserne 1426 fungerer andre tyske notarere.

Af mindre aktiv og mere formel karakter har den medvirkning været, som faldt i de fire tilkaldte vidners lod. At der dog tillagdes den en vis vægt, fremgår først og fremmest af, at de fik adgang til at besegle, men også af deres forholdsvis høje antal og rang; ligheden i så henseende med Kalundborg- og navnlig Roskildevidisserne er allerede⁵ belyst. Alle fire var

¹ S. 529.

² Die Chroniken der niedersächsischen Städte, Lübeck III [Korner] (1902), 203f.

³ Will. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede (1903), 85f, 95f, 686f.

⁴ Se herom nærmere Hist. Tidsskr., 11. r. VI (1961), 438–40.

⁵ S. 538f.

adelige. En af dem, Torben Jensen¹ af Sparrernes sjællandske uradel, var som hovedsmand på selve Kalundborg slot² nærmest selvskreven. De tre andre var af tysk lavadel; også en af disse, Timme Bosendal, var bosat i Kalundborg³. Hvor Otto Meynerstorpe og Konrad Massow havde deres grundbesiddelser, er ikke bekendt, men meget, bl.a. deres ægteskabsforbindelser⁴, tyder på, at også de hørte hjemme på Sjælland. Tre af disse vidner fungerer i samme egenskab ved udstedelsen af de to Kalundborgvidisser af 17. nov. 1426⁵.

Til støtte for sin påstand om det uredelige intrigespil bag 1425-vidissen har Rydberg anført, at ikke mindre end fem af de tilstedeværende var tyskere; han tilføjer: »Thorbern Jönsson, hvilken tillkallats såsom höfvidsman på slottet, der dokumentet förvarades, har säkerligen icke heller varit någon synnerligt kompetent granskare». At alle disse seks mænd skulde have været inkompetente, er en uholdbar insinuation. Heinrich Romer foretog egenhændigt afskriften; uden fuldstændig beherskelse af det danske sprog havde han umuligt kunnet gøre det så godt og navnlig ikke været i stand til at skelne og udrense svecismerne. Torbern Jensen var heller ingen ignorant; ikke blot havde han i så fald næppe kunnet bruges som hovedsmand på et hovedslot, men han synes også at have været på det nærmeste stamgæst på Sjællands landsting⁶, hvad der vel ikke alene hænger

¹ Danmarks Adels Aarb. XXXIV (1917), 503.

² Han nævnes som sådan 1424 (Danske Mag., 1. r. III (1747), 181), 1426 (Rep. I, nr. 6278f) og 1427 (ibidem, nr. 6315).

³ Han nævnes som sådan 1427 (ibidem) og 1430 (Det kgl. dsk. Vidensk. Selsk.s Skr., 5. r. I (1852), 124). Jfr. Danmarks Adels Aarbog VII (1890), 112.

⁴ Otto Meynerstorpe var gift med Ilyænæ, en datter af Hans Rantzau, som muligvis er identisk med den Henneke Rantzau, hvis børn 1394 angives at have haft landgildeindtægter i Mårsø, Tuse herred (Rep. I, nr. 6949 og 3939). Han var til stede på Sjællands landsting 1421 (Danske Mag., 1. r. V (1751), s. 300). Konrad Massows hustru Mette tilhørte den sjællandske slægt Steeg og arvede efter sin fader Åge part i en gård i Køge (Rep. I, nr. 6393 6416, 6511).

⁵ Rep. I, nr. 6278f, Timme Bosendal savnes her.

⁶ Han nævnes som nærværende her i alt ni gange i årene 1398–1423,

sammen med, at hans hovedgårde i Orslev og Bringstrup¹ lå på Ringstedegnen, men også må være et udtryk for juridisk interesse og indsigt. Om de tre andre, lidet kendte vidner kan mod Rydbergs postulat i hvert fald med føje indvendes, at de allerede i deres egenskab af danske grundejere rimeligvis har erhvervet et vist kendskab til dansk sprog, retsvæsen og politik. Man behøver jo heller ikke i vore dage at være cand. jur. for at attestere en afskrifts rigtighed, og i øvrigt var jo vidissens indledning og afslutning affattet på latin.

Af de ni mænd, som medvirkede ved aktstykkets tilblivelse, står nu kun een tilbage, vidimator selv, Roskildebispen Jens Andersen (Lodehat). Unægtelig den vigtigste af dem alle. Han var, som mange småtræk i det foregående til fulde vil have dokumenteret, ikke blot formelt, men også reelt vidimationsaktens leder. Des mere påkrævet bliver det da at søge at skønne over, om netop denne mand i den givne situation kan antages at have spillet dobbeltspil over for unionskongen. Undersøgelsen af Jens Andersens politiske forhold har imidlertid vist sig at føre så vidt, at det blev mest praktisk at udskille den i en særlig afhandling, hvortil her kan henvises². Dens resultat blev, at den af Erslev formede opfattelse af ham som en føjelig og opportunistisk kongetjener er i den grad uholdbar, at det tværtimod med afgjort større ret kan hævdes, at han især i den første trediedel af sin embedstid stod som lederen af en ingenlunde betydningsløs opposition mod kong Erik. Ikke blot fastholdt han, og det efter alt at dømme så længe han levede, både sejt og smidigt det kirkelige retsstandpunkt i den vigtige strid om Københavns slot; men han gjorde sig også til talsmand for videre kredse ved at angribe såvel det kongelige rettertings magtmisbrug som Eriks formentlig for eftergivende holdning over for hansestæderne. Der er indicier både for, at han specielt

se Rep. I, nr. 4189, 4909, 4994, 5473, 5685; Danske Mag., 1. r. V (1751), 300; Antislesvigholstenske Fragmenter XIII (1850), 116; Rep. I, nr. 5940, 6032.

¹ Ibidem, undtagen Rep. I, nr. 5685 og 6032.

² Hist. Tidsskr., 11. r. VI (1961), 427-65.

var på vagt over for den stærkt fremadstræbende Billeslægt, og for at der bag hans konkrete politik lå en principielt gennemtænkt overbevisning om rigsrådernes ret og pligt til at løfte arven efter danehoffet. Derimod tyder intet på, at han har udstrakt sin kritik hverken til selve unionen — for Margrethes værk delte han sin farbroders og formands beundring — eller til hovedmotivet i kongens udenrigspolitik, nemlig hævdelser af Slesvigs danskhed. Og i øvrigt udjævnedes modsætningen ca. 1421 gennem et politisk forlig, hvis hovedtræk tydeligt skelnes i kilderne, og som var alt andet end ugunstigt for oppositionen; som et led heri må den sjællandske købstadforordning 1422 opfattes. Fra årene nærmest efter 1421 vidner flere træk, deriblandt ikke mindst Landsbergvidissen, om tydelig afspænding. Ind i denne beviskæde følger sig for så vidt også 1425-vidissen, som kongens ordre til Toke Nielsson forudsætter tillid til bispem.

Spørgsmålet bliver da, om denne tillid var velmotiveret, eller om kongens henvendelser resulterede i et brev, som hverken han eller nogen anden kunde have praktisk nytte af. Det kan også formuleres således: hvordan måtte en mand af Jens Andersens standpunkt og støbning reagere på kongens fordring?

Svaret er ikke uden videre givet. Ubetinget loyalitet var just ikke den dyd, der hidtil mest havde udmærket bispens holdning. Og det må endda tilføjes, at han synes at have haft en ganske sjælden evne til at klæde hvas kritik i formelt ulastelig dragt. For så vidt kan man gå så vidt at sige, at det ikke vilde have lignet ham ilde at levere en i form og indhold uangribeligt udarbejdet vidisse, hvis eneste fejl var at være ubrugbar.

Men Jens Andersen var ikke blot en mand med selvstændige meninger og mod til at hævde dem. Han var tillige — og det er et gennemgående drag — udpræget realpolitiker. Netop i kraft deraf havde han ved forliget 1421 trukket det længste strå. Kun ved at fortsætte ad den vej kunde han måske gøre sig håb om at genvinde København. Til at bryde den skrøbelige bro ved en ny udfordring krævedes meget stærke grunde. Og dem er det svært at få øje på.

For det første må tanken om en sabotage af kongens krav

have forekommet en erfaren politiker svært urealistisk. Han var jo trods alt ikke ene om sagen, og i hvert fald de to »nærværende« vidner vilde nok have sagt fra. Højest kunde han opnå at få sit arbejde kasseret; hvad skulde hindre kongen i bagefter at henvende sig f.eks. til Peder Lykke? At vidissen er bevaret og retorsion mod bispnen ukendt, taler derfor også mod antagelsen. Endelig, og det er det vigtigste, er der aldeles ingen grund til at tro, at Jens Andersen har haft noget imod unionsbrevet; tværtimod, må man endda tilføje¹.

Endnu kunde man dog måske tænke sig, at bispens sympati for brevets indhold er blevet opvejet af hans uvillie mod et fra kongens side påtænkt misbrug af vidissen. Alene derfor må vi ind på at overveje, hvilken anvendelse man kan have tiltænkt denne.

V. Vidissens bestemmelse.

Opgaven er utaknemlig. Selve teksten giver ingen som helst direkte oplysning, hvad efter normal praksis heller ikke var at vente. Der er derfor kun alt for rigt spillerum for gisninger, og faren herved har da heller ikke alle forskere haft lige held til at undgå.

Det ligger nær først at undersøge, om måske arkiveringsforholdene, både originalbrevets og vidissens, kan lede undersøgelsen ind i et frugtbart spor.

Bedst underrettet er vi om unionsbrevet af 1397. Først Taranger² og senere Mohlin³ har påvist verbaloverensstemmelsen mellem dets dorsalpåtegning »En dechtingen, at thesse III rike skole ewinnen bliue vnder en koning, som giordh war i Calmaren« og den i registraturen over Kalundborgarkivet indheftede seddel fra 1429 og deraf draget den overbevisende slutning, at det da lå i slottets arkivrum. At det befandt sig sammesteds lige før vidimationen, sandsynliggøres som ovenfor⁴ bemærket

¹ Jfr. nedenfor, s. 571.

² Norges gamle Love, 2. r. I (1912), 36.

³ Sv. hist. tidskr. LXX (1950), 372.

⁴ S. 550.

af vidissens stedsangivelse. En analyse af den nævnte seddel gør det muligt at spore det endnu tidligere.

Den såkaldte Kalundborgske registratur, der er hovedkilden til dansk arkivvæsens ældste historie og også i anden henseende har betydelig interesse, udgaves allerede 1851¹, nominelt af Tyge Becker, idet dog det virkelige arbejde blev gjort af de to arkivmænd Hans Knudsen og C. Plesner. Trods disses ubestridelige kvalifikationer må udgaven både målt med senere tiders krav og set i forhold til kildens art og værdi betegnes som absolut utilfredsstillende. De i originalen eftertegnede mærker på de enkelte skrin eller brevkar gengives kun med [] eller slet ikke. Endnu mere uheldigt er det, at udgiverne forsømmer at give oplysning om de skiftende hænder, ja næppe nok synes at have bemærket, at ikke alle indførsler stammer fra samme tid; vigtige iagttagelser herom er meddelt af A. D. Jørgensen² og Will. Christensen³.

Af registraturen, der består af sammenhæftede læg, fremgår det, at Kalundborgarkivet har været ordnet efter et dog ikke strengt gennemført topografisk system. Der er afsnit for hvert af de tre »lande«, Jylland (med Slesvig), Sjælland og Skåne samt for Norge og Sverige; sidst findes et tillæg, der mest vedrører Skåneland. Ved udarbejdelsen er man øjensynligt begyndt med Sjælland; lægget herom indledes⁴ i modsætning til de andre med invokation (*in nomine domini amen*) og med udførlig datering af arbejdets påbegyndelse til slutningen af september 1476, ligesom det bærer den forholdsvis fyldige titel *Registrum ad Selandiam*; det burde derfor uden hensyn til originalens indbinding være anbragt forrest i udgaven. Dateringen til 1476 (måske 1476–77) dækker utvivlsomt største parten af registraturrens indhold; undtagelser herfra er de af Will. Christensen påviste senere tilføjelser samt to indheftede sedler fra okt. 1429, hvoraf her den ene kræver særlig omtale.

¹ Ældste danske Archivregistraturer I (færdigtrykt 1854), 1–86.

² Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie (1884), 10, jfr. 199f.

³ Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede (1903), 138, note 1, 140, note 4; Rep. II, VIII, 3; samlinger i RA., A 4a I.

⁴ Originalen (RA., arkivvæsenets arkiv, tillæg 1), 69; udgaven, 34f.

Den samling af diplomer, mellem hvilke unionsbrevet befandt sig, er i Kalundborgregistraturen anført to gange. Første gang registreres den på to normale oktavsider¹ i afsnittet Sjælland; emballagen betegnes her som »eth langt skrin med thet merke som her staer [aftegnet i teksten] cum una litera sequentia. Dette mærke findes tillige — hvad ikke fremgår af udgaven — højere oppe på samme side², således at herved tydeligt angives, at de mellem mærkerne registrerede breve lå i det lange skrin; det drejer sig, når man medregner det følgende brev, hvortil regesten er overstreget, om i alt syv stykker. Men at disse kun har udgjort en del af skrinets indhold, fremgår af den anden indførsel, som findes på den ene af de to sedler fra 1429, der begge er indheftet efter slutningen af afsnittet om Sjælland³. På den øverste og længste af dem omtales i alt tretten breve⁴, blandt hvilke genfindes alle de syv, der ifølge den førstnævnte liste lå i det lange skrin, den overstregede regest medregnet. Forklaringen på denne gentagelse turde være, at man engang efter 1476 har bemærket, at dette års registrering af skrinets indhold var ufuldstændig, men på nyttig måde suppleredes af sedlen fra 1429, som man derfor indheftede på en rimelig plads.

Sedlens tekst forbigår konsekvent de tretten anførte breves data; men ved hjælp af fortegnelsen fra 1476 eller ad anden vej lader de tolv sig mere eller mindre sikkert identificere og datere; af disse er tre fra 1396, seks fra 1397, tre fra 1400. Fordelt efter indhold lader samtlige tretten diplomer sig henføre til en af to omtrent lige store grupper. Seks angår unionsforholdet; det er foruden unionsbrevet og kroningsbrevet, begge fra Kalmar juli 1397, fire breve om vigtige grænseborge, nemlig tre om Axel Kjeldsen (Krognos') panteforlening med Sölvesborg 1396⁵, og

¹ Originalen, 94f; udgaven, 50.

² Udgaven, 50, mellem linie 7 og 8.

³ Originalen, ad s. 112; udgaven, 61, sidste 5 linier, og 62. Forbedret udgave ved A. D. Jørgensen i Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie (1884), 199f.

⁴ I posteringen Item breff vpa Falkendal tolkes andet ord rimeligst som flertal, således at begge de i 1476 anførte breve om gården medregnes.

⁵ Fuldt sikker er denne datering ikke. Ingen af de tre breve er bevaret

eet i øvrigt aldeles ukendt om to svenske stormænds overtagelse af Dalaborg og Ekholm slotte i Västergötland. De øvrige syv breve angår alle Roskildestiftets økonomiske mellemværender med kronen. Fire af disse er fra 1397, deraf to, hvis nøjagtige datering er ukendt, men som omhandler afståelsen af gården Falkendal nær Roskilde til dronning Margrethe; endvidere et af 11. okt.¹, hvorved kapitlet til biskoppen overdrog Køge og Voldborg herred, som det havde i pant af dronningen; endelig det store dokument af 27. nov.², hvis endnu bevarede original bærer den træffende reversalpåtegning »Eet gantzce merkelicht biscop Pæthers oc capituls i Roskilde quittebreff vpa manghehande stycke«, og hvis hovedindhold er et generelt afkald på erstatning for al den skade, som gennem Valdemar Atterdags hårdhændede politik var tilføjet stiftet. De tre resterende breve er fra året 1400³ og vedrører nedsættelsen af pantesummen for Odsherred fra 15000 til 8000 mark. Sammenfattende kan hele denne gruppe betegnes som udtryk for vidtgående imødekommenhed fra bispens side over for dronningen.

Det lange skrin vilde ikke være så megen opmærksomhed værd, hvis ikke de to dokumenter fra Kalmarmødet 1397 havde hørt til dets indhold. At de lå der i 1429, véd vi med sikkerhed, og allerede det er vigtigt. Men endnu større værdi vilde det have, om der på denne kendsgerning lod sig bygge rimelige slutninger om, hvornår og hvorfor de fik denne plads. Det er forsøget værd.

i original. Men det førstnævnte quitte breff må være identisk med det i 1476 anførte (udgaven, 50), og et af de to følgende med det i Kalundborg-registraturen 1551 (*Ældste danske Archivregistraturer* IV (1885), 13) anførte genbrev. Sammenhængen synes da at være den, at Axel Kjeldsen og hans hustru i 1396 har opgivet alle ældre krav på kronen og i stedet fået Sölvesborg i pant, en konvertering beslægtet med den, der i de følgende år foretoges med kronens gæld til Roskildestiftet. Axel Kjeldsens kvittebrev svarer teknisk ganske til brevet om de »manghehande stycke«, jfr. ovenfor.

¹ Rep. I, nr. 4155, trykt *Danske Mag.*, 1. r. IV (1750), 302f, og P. F. Suhm: *Historie af Danmark XIV* (1828), 634f

² Udvalg af danske Diplomer og Breve, ved C. Molbech og N. M. Petersen, (1858), 70–74.

³ Det ene af disse er bevaret i original og trykt ibidem, 100.

Det første spørgsmål er det letteste. Ingen af de på registraturesdlen fra 1429 opførte breve ses at være yngre end 1400. Allerede dette taler for, at skrinets indhold er samlet ca. 1401, og sandsynligheden heraf øges stærkt ved konstateringen af, at flere kun få år yngre breve af nært beslægtet indhold ikke blev vedlagt. Det gælder det definitive skøde på Falkendal af 15. okt. 1410¹; fremdeles et brev af 23. april 1407, som efter regesten² at dømme naturligt hørte sammen med brevet af 1397 om de »manghehande stycke«; endelig endog et brev af 7. dec. 1401³, hvorved Peder Lodehat til dronningen oplod forskelligt sjællandsk og skånsk gods. Alle disse tre aktstykker figurerer i Kalundborg-registraturen og befandt sig altså på Folen i 1476 — men ikke i det lange skrin. Den naturligste forklaring på dette i sig selv mærkelige forhold er den, at der ikke var plads til dem; det lange skrin var simpelt hen fuldt i 1401. Men hvis dette er rigtigt, så følger deraf, at Kalmardokumenterne senest i dette år, fire år efter udstedelsen, befandt sig, om ikke på Kalundborg, så dog i dronning Margrethes arkiv. Hermed harmonerer fortrinligt, at Erik af Pommern i et brev til almuen i Vigden 1415 påberåber sig en af unionsbrevets bestemmelser⁴.

Ingenlunde mindre interessant, men langt vanskeligere at besvare blot nogenlunde præcist er det andet spørgsmål, hvorfor de to unionsdokumenter arkiveredes sammen med opgørelserne med Roskildebispen. Nogen tilfældighed kan det ikke være. Registraturen fra 1476 viser ganske tydeligt, at der var god orden i arkivet på Kalundborg slot; ikke blot overholdtes hovedinddelingen med de fem geografisk betingede fond ellers ret konsekvent⁵, men der er også en overflod af eksempler på, at f.eks. adkomstbreve på samme gods holdtes samlet i samme

¹ F. Lunn: Knabstrup i ældre og nyere Tid (1876), 20f (Rep. I, nr. 5119); Ældste danske Archivregistraturer I (1854), 38f.

² Ibidem, 35.

³ Ibidem, 38.

⁴ Dipl. Norv. IX (1878), nr. 224. Jfr. Gottfrid Carlsson i Sv. hist. tidsskr. L (1930), 452.

⁵ Under Skåne er der dog meget blandet gods, se udg. 68–73.

bundt eller kiste¹. Efter systemet skulde man have ventet at finde brevene om Sölvesborg under Skåne, brevene fra Kalmar og det om Västergötland under Sverige, og sidstnævnte sted — i et andet »langt skryn«² — lå faktisk Dalaborgoverenskomsten af 1388 sammen med andre af Margrethes aftaler med svenskerne fra samme år. At de to aktstykker fra Kalmarmødet ikke anbragtes samme sted, men under Sjælland og vedlagt transaktionerne med Peder Lodehat, synes at måtte betyde, at man satte dem i en særlig forbindelse med hans person og tillagde denne os ukendte sammenhæng stor vægt. Videre kan man ikke komme uden at vove sig ud på meget tynd is.

Mens de ældste arkivregistraturer således direkte og indirekte giver os vigtige oplysninger om det originale unionsbrev³, savnes tilsvarende holdepunkter ganske for vidissens vedkommende. Den nævnes hverken i Kalundborgregistraturen eller i den samtidig affattede fortegnelse over Vordingborgarkivet. Heraf kan end ikke sluttes *e silentio*, allerede fordi vi savner enhver sikkerhed for disse to registraturers fuldstændighed.

Halvdan Koht har ment at kunne hævde, at vidissen i 1513 befandt sig i Norge⁴. Men den kilde, han må bygge på⁵, siger noget ganske andet. Det drejer sig om det norske rigsråds fordringer til Christian II under valgherredagen. Rådet underbygger her sin indsigelse mod titlen »Norges riiges rette arffwingh« med en henvisning til unionsbrevet, »recessen ther po giordt vdi Kalmarenn«, og tilføjer »wii haffue her met oss copiiere vdi gamble register aff same recess«⁶. Ordet register kan efter

¹ F.eks. Nørholm, *ibidem* 25f, Højstrup *ibidem* 45–47.

² *Ibidem*, 76–78.

³ Om unionsbrevets plads i 16. århundrede savnes positiv oplysning. Men 1664 befandt det sig i hvælvingen på Københavns slot, se RA., reg. nr. 4, 51, L 18. Sandsynligvis er det fulgt med ved flytningen fra Kalundborg 1582, se A. D. Jørgensen: *Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie* (1884), 24, 223.

⁴ Syn og Segn LXII (1956), 300.

⁵ Jfr. samme forf.s *Det gamle norske riksarkive og restene frå det* (1927), 18.

⁶ Dipl. Norv. IX (1878), nr. 476.

sammenhængen og tidens sprogbrug kun betyde kopibøger¹ og siger for så vidt det modsatte af, hvad Koht lægger ind i stedet, idet man må antage, at hvis nordmændene ved denne lejlighed havde kunnet disponere over vidissen, vilde de have medtaget den og ikke nogen ringere afskrift.

Sikker viden om vidissens arkivering foreligger først fra Christian V.s tid; da lå den i Geheimearkivet², som dengang var på Rosenborg. Men vi må altså se i øjnene, at om dens skæbne i de første halvtredie århundreder af dens eksistens véd vi intet. Eller dog så godt som intet. Man tør nemlig nok gå ud fra, at man ikke har gjort sig den betydelige ulejlighed at fremstille den blot for at lægge den ved siden af originalen; den må være ført bort fra Kalundborg. Men der er intet til hinder for, at den f.eks. et år eller to efter 1425 kan være vendt tilbage til Folen; registraturen 1476 frembyder adskillige eksempler på, at original og vidisse opbevaredes samme sted³.

Mens altså de gamle arkivregistraturer har et og andet af interesse at fortælle om unionsbrevet, svigter de os næsten ganske med hensyn til vidissen. En anden vej må forsøges.

Et rimeligt udgangspunkt giver da de to nordmænds medvirkning ved dens tilblivelse. Deres nærværelse er påfaldende, den kræver en forklaring, og det er a priori sandsynligt, at denne står i sammenhæng med udfærdigelsens motiv. En hypotese, som tager hensyn hertil, må have fortrinnet for en, som ikke gør det. Af sidstnævnte art foreligger to forklaringsforsøg, begge fremsat i 1930 og begge med stærk reservation. Gottfrid Carlsons daværende teori⁴, som senere under indflydelse fra Mohlin væsentligt modificeredes, gik ud på, at vidimationen savnede

¹ Således rigtigt tolket af Taranger i Norges gamle love 2. r. I (1912), 31.

² RA., reg. nr. 8, den såkaldte Thomas Bartholins registratur; vidissens plads er her Danmark, nr. 2, i skab VIII, skuffe 4, mens originalen var anbragt under Sverige, nr. 41, i skab XXI, skuffe 5.

³ Ældste danske Archivregistraturer I (1854), 39 (original og vidisse i samme brevkar), 45–47, 58f (henholdsvis vidisser og originaler om Højstrup), 52 og 61, 72 og 77f.

⁴ Sv. hist. tidskr. L (1930), 453.

aktuel politisk anledning, men derimod skyldtes dels sikkerhedsgrunde, dels at det kunde være praktisk for kongen at have et eksemplar ved hånden på sine rejser. Hertil er først og fremmest at indvende, at hvis således rent arkivalske hensyn var de afgørende, havde man sikkert ladet sig nøje med vidnevidissens mindre vidtloftige og kostbare form, som man netop gjorde det ved den omfattende og systematiske vidimering af Kalundborgarkivets adkomstbreve 1413–14, hvortil Gottfrid Carlsson indirekte henviser. Lauritz Weibull¹ mente derimod, at vidissen var bestemt til at anvendes ved mødet med holstenerne i Lübeck i efteråret 1425. Forklaringen har det bestikkende ved sig, at den bringer brevet på linie med Roskilde- og Kalundborgvidisserne, som alle øjensynligt havde tilsvarende formål. Men den strandede på den kendsgerning, at forhandlingerne i Lübeck tilendebragtes dagen før vidissens udstedelse; Weibulls indvending, at det kunde man ikke vide i Danmark, er søgt og uden slagkraft. Desuden er det svært at få øje på, hvilken nytte de danske gesandter ved denne lejlighed skulde kunne have haft af unionsbrevet.

Af de to til Oslo stift knyttede gejstlige, som medvirkede ved udstedelsen, er biskop Jens Jacobsen uden sammenligning både den fornemste og den betydeligste; Toke Nielsson har rimeligvis nærmest kun fungeret som hans sekretær. Om bispen véd vi, som ovenfor² dokumenteret, at han efter siden sin udnævnelse mest at have opholdt sig i Danmark mellem 11. sept. 1425 og 15. april næste år rejste herfra til Norge. Kombineret med hans nærværelse i Kalundborg førstnævnte dag tillader dette en formodning om, at det var ham, der havde brug for vidissen, og at han medtog den på rejsen. Til hvilket formål han så har skullet anvende den, er det såre vanskeligt at danne sig nogen mening om. Om hans virksomhed i Norge 1426–27 savnes i og for sig ingenlunde efterretning. En af hans vigtigste opgaver må have været den som norsk råd at deltage i de forhandlinger med tre skotske gesandter, der førte til venskabstraktaten i Bergen 29.

¹ Scandia III (1930), 220.

² S. 554.

juli 1426¹. Hertil havde han i sin egenskab af Norges kansler omhyggeligt forberedt sig ved — i april og i Oslo — at udfærdige ikke mindre end syv vidnevidisser², alle af breve vedrørende Orkneyøernes statsretslige afhængighed af Norge. Men det synes umuligt at udpege nogen paragraf i unionsbrevet, der kunde blive aktuel i den forbindelse, og der lader sig heller ikke føre bevis for, at forhandlingerne i Bergen skulde have været planlagt næsten et helt år i forvejen³.

Af de gisninger, hvortil man således helt og holdent er henvist, er ingen bedre funderet end Rydbergs⁴, som også Erslev⁵ gav sin tilslutning. Den sætter vidissens udstedelse i forbindelse med den aktuelle udenrigspolitiske situation. I sommeren 1425 var det ganske klart, at holstenerne ikke vilde bøje sig for kejserdommen 1424; det trak derfor op til ny krig, hvortil kong Erik behøvede svensk og norsk hjælp, og den kunde han håbe at opnå ved at påberåbe sig unionsbrevets § 4 om fælles forsvar. Sin bedste støtte finder denne teori i et brev af 3. aug. fra den tyske ordens marskal til dens hofmester; det er en indberetning fra det samtidige møde i København mellem råder fra alle tre nordiske riger og hanseatiske sendebud, og sit indtryk af stemningen her meddeler rapportøren således: »Wir vornemen, das sie alle, die Sweden und die von Norweyen, gerne frede hetthen und mee teydunge begeren, wen kriges; sunder alleyne dy Denen, dy welden gerne krigen; das machet, das sie der lande walden«⁶. At denne modsætning mellem dansk krigsiver og svensk-norsk forhandlingslyst kan have foranlediget vidissens udfærdigelse, har først Ludv. Daae⁷ gjort opmærksom på, og hans

¹ Dipl. Norv. VIII, nr. 276.

² Ibidem II, nr. 687f; III, nr. 684; VI nr. 425f. Jfr. s. 527.

³ Om Bergentraktaten og dens baggrund se nærmere A. Taranger i Norges Historie III, I (1915), 270, og M. Balfour-Melville: James I, king of Scots (1936), 144.

⁴ Opus cit. (s. 521), 40f, 44f.

⁵ Erik af Pommern (1901), 303. Til Rydbergs opfattelse slutter sig også Poul Sjögren, Sv. hist. tidskr. LVI (1946), 268.

⁶ Hanserecesse (1. Abth.) VII (1893), 581.

⁷ Kong Christiern den Førstes norske Historie 1448–1458 (1879), 2.

som et forsigtigt spørgsmål formulerede tanke er hos Rydberg og Erslev¹ blevet næsten til vished. Den vinder unægtelig i sandsynlighed ved at sammenstilles med oplysningerne om Jens Jacobsen og med den kendsgerning, at kong Erik allerede ti år tidligere² havde røbet sans for § 4.s anvendelighed i monarkiets interesse. Foreløbig foreligger i hvert fald hverken nogen rimeligere eller bedre begrundet forklaring på vidimationen.

VI. Vidissen som kilde til Kalmarmødets historie.

Vi kan nu vende tilbage til den drøftelse af biskop Jens Andersens forhold til vidissen, som vi afbrød for at undersøge muligheden af, at dennes aktuelle bestemmelse har frastødt ham så stærkt, at han deraf dreves ud i sabotage. Hertil kan nu svares, at derpå tyder intet. Noget sikkert svar på spørgsmålet om, hvad kopien skulde bruges til, kan ganske vist ikke gives. Men så meget kan man dog sige, at ingen af de derom fremsatte gisninger antyder skyggen af et motiv, der kunde tvinge bispen ud i så desperat en holdning. Og allermindst den mest plausible. At nordmænd og svenskere aktivt skulde medvirke til generobringen af det gamle danske land Slesvig, det kan Jens Andersen ikke have haft noget imod. Hans stejle opposition, der i 1425 væsentlig tilhørte historien, var hverken rettet mod unionen eller mod kong Eriks udenrigspolitik; hans tilslutning til sidstnævntes hovedformål fremgår tværtimod positivt af hans vidnesbyrd om Slesvigs danskhed 1421 og 1424, navnlig det sidste, af hans medvirkning ved Landsbergvidissen 1423, formentlig også af hans interessante bemærkning til de hanseatiske sendebud 1430³.

Hypotesen om en bevidst sabotage må da efter behørig prøvelse forkastes som i alle måder for usandsynlig. Ethvert rimeligt motiv mangler. Der er ingen dobbelt bund i vidissen; den er et helstøbt værk, en i enhver henseende loyal og om-

¹ Erik af Pommern (1901), 303, jfr. 200 og 465.

² Jfr. s. 564.

³ Hist. Tidsskr., 11. r. VI (1961), 464.

hyggelig opfyldelse af kongens begæring. Men heraf følger med tvingende logisk nødvendighed den konklusion, at når Jens Andersen uden brud på loyaliteten dog åbent kunde omtale unionsbrevets usædvanlige materiale og defekte besegling, mellem linierne tillige tekstrettelserne, så må han (og med ham de andre sigillanter) have ment, at brevet trods disse åbenbare formelle brøst ikke des mindre var at anse for retsgyldigt.

Man undgår da næppe i fremtidig forskning at tillægge vidissen betydelig mere vægt som kilde til forståelsen af unionsbrevet og til Kalmarmødets historie, end det efter Rydbergs og Mohlins tolkningsforsøg var nødvendigt. Hvad Jens Andersen mente herom, kan nemlig ikke være ligegyldigt; at underkende hans kompetence er ugørligt. Hans forudsætninger for at udtale sig var både formelt og reelt de bedst mulige. Om hans grundige indsigt i samtidens diplomatik og suveræne beherskelse af dens midler levner selve vidissens indledning og afslutning ingen mulighed for tvivl, og i sin egenskab af kansler må han længe før 1425 have haft lejlighed til indgående studium af originalbrevet. Og dog er endnu det i denne forbindelse væsentligste unævnt: han har ikke blot været klar over dets formelle mangler, men han må også gennem sin farbroder have kendt forklaringen på dem, med andre ord selve løsningen af det problem, som fra og med Paludan-Müllers disputats har givet anledning til så mange skarpsindige og dog usikre hypoteser. Det er mere end usandsynligt, at den ældre prælat, der navnlig i sine sidste år må have haft lejlighed til jævnlig at omgås sin brodersøn og protégé, aldrig skulde have meddelt ham sine erindringer om den altoverskyggende politiske hændelse i hans levetid. Og har nogen til gavns vidst besked om den sag i alle dens detaljer — f.eks. og ikke mindst om den vigtige bestemmelse om de seks pergamentsbreve, den, der aldrig opfyldtes — så har det været biskop Peder Jensen. Og lige så lidt kan der være tvivl om, på hvilken side han har stået i debatten i Kalmar; han er nemlig en af de ti mødedeltagere, der har beseglet unionsbrevet og dermed tiltrådt dets indhold.

Af selve slægtskabsforholdet følger naturligvis ikke uden

videre, at Jens Andersen har overtaget dette standpunkt; han var en selvstændig mand og kan meget vel have reageret mod sin onkel. Det modsatte er dog af andre grunde langt det sandsynligste. Der er i denne forbindelse navnlig grund til at erindre om, at Peder Jensen som bekendt ingenlunde stod alene med sit standpunkt på Kalmarmødet. Foruden af ham besegledes unionsbrevet både af den svenske og den danske ærkebiskop, sandsynligvis¹ også af biskop Knut af Linköping. Det er urimeligt at opfatte disse fire mænds segl blot som udtryk for en øjeblikkelig og tilfældig konstellation; de var uden tvivl repræsentanter, og deres besegling betyder da, at Danmarks og Sveriges højgejstlighed bifaldt brevet indhold. Og hvad mere er, de motiver, som betingede denne tilslutning havde i 1425 ingenlunde mistet deres gyldighed. Margrethes i brevet § 10 lovfæstede ret til fri testamentarisk disposition over sin privatformue var en væsentlig del af retsgrundlaget for hendes senere store gaver til kirkelige institutioner, deriblandt ikke mindst Roskilde domkirke; og brevet forskrifter om fred udadtil og indadtil harmonerede fremdeles smukt med senkatolicismens idealer. Det vil være adskilligt sværere at udpege en paragraf, som Jens Andersen kan have taget anstød af. Hertil kan føjes, at der er en meget stor sandsynlighed for, at han fuldt ud har tilsluttet sig, måske endog ligefrem konciperet det ejendommelige forfatningsmanifest, der indleder dommen over ærkebiskop Jens Grekesen, og hvis tanker ligger direkte i forlængelse af unionsbrevets².

At en særdeles velunderrettet og i diplomteknik helbefaren dommer, hvis evne til at forme og fastholde en selvstændig politisk opfattelse er uomtvistelig, kun 28 år efter unionsbrevets udstedelse var overbevist om dets retsgyldighed, det er et moment af betydelig vægt i debatten om Kalmarmødet. Det vil ikke sige, at problemet dermed er løst. Vi kender de to Lodehatbispers standpunkt, men ikke dets præmisser og kan ikke uden videre tage deres opfattelse på autoritet, så meget mindre som

¹ N. Skyum-Nielsen ytrer nogen tvivl, se Scandia XXVI (1960), 32f.

² Hist. Tidsskr., 11. r. VI (1961), 443f.

den formelle og reelle modsætning mellem de to aktstykker fra mødet stadig kræver sin forklaring. En bindende rekonstruktion af mødets forløb kræver i det hele mange brikkers rigtige placering i mosaikken. Men vidissens vidnesbyrd er en af dem.

Résumé

Pendant l'été de 1397 beaucoup de grands seigneurs des royaumes réunis de Danemark, de Suède et de Norvège se rencontrèrent à Kalmar avec la reine Marguerite et son jeune fils adoptif Erik de Poméranie. Le but de cette conférence était d'assurer pour l'avenir l'union, jusque-là établie seulement de fait, et d'en régler les conditions constitutionnelles. Le train des délibérations n'est connu que par les deux actes encore conservés qui en résultèrent. L'un, qui certifie le couronnement d'Erik comme roi des trois royaumes en bloc, se présente comme un parchemin régulier muni de 67 sceaux; l'autre, fixant les conditions de l'union, est en papier, porte des ratures et n'est scellé que par 10 des 17 auteurs cités dans le texte. Cette différence a amené la plupart des critiques modernes à contester la validité de ce dernier document, sans pouvoir d'ailleurs s'accorder sur la solution du problème. «L'acte de Calmar» est resté le champ de bataille classique des historiens scandinaves. Le débat sur ce thème, maintenant plus que centenaire, s'est depuis longtemps étendu au vidimus fait à Kalundborg le onze septembre 1425; ce parchemin, conservé comme l'original aux Archives Nationales du Danemark, fait l'objet de cette monographie.

L'étude se base sur une analyse comparative des formules initiales et finales employées dans le vidimus de 1425 (voir pp. 523-525) et dans un grand nombre de documents contemporains et pareils, tant des pays scandinaves que de l'Allemagne du Nord — examen approfondi pour les actes qui s'y rapprochent le plus par leur date ou par leur teneur. On distingue deux catégories: les vidimus testimoniaux simplement formulés (normalement dans la langue nationale) et les vidimus notariaux plus solennels, toujours en latin et terminés par un certificat de notaire. Le vidimus de 1425, bien que plus proche de ceux-ci, tient pourtant une position intermédiaire, surtout parce qu'il porte non seulement le sceau du vidimateur, mais aussi ceux d'une série de témoins. Certains traits du style décèlent des influences allemandes.

Partant de ces observations l'auteur fait front aux hypothèses émises par deux savants suédois. O. S. Rydberg a accusé les

auteurs du vidimus d'avoir délibérément voilé l'apposition défectueuse des sceaux; il est démontré qu'au contraire la mention de ceux-ci est correcte et relativement détaillée. Plus tard, A. Mohlin, en partant d'une interprétation erronée des mots *in suis habens manibus* (du requérant norvégien), a soutenu que jusqu'à la vidimation l'acte de l'union fut conservé en Norvège, assertion dont il tire encore des conclusions audacieuses. Des parallèles font voir que les mots cités ne concernent en rien la provenance, mais n'ont pour objet que de mettre en évidence le drame de la vidimation.

Le vidimus de 1425 est un chef d'oeuvre du genre. Le soin y apporté ne ressort non seulement de l'application des sceaux des témoins et du soulignement réitéré de l'autorité judiciaire du vidimateur, mais non moins de l'exactitude extraordinaire de la copie, de la mention loyale de l'état des sceaux et notamment de l'omission de la formule presque obligatoire *sana, integra, non rasa, non abolita* sur l'original. Si la négation de la validité de l'acte de Calmar tient à l'épreuve, le vidimus offre donc le paradoxe d'attester sous les formes légales les plus solennelles un document sans valeur légale. Comme la copie ne cache en rien les défauts de l'original, il faut nettement écarter la supposition de Rydberg d'une falsification préméditée. D'autre part, il semble possible que le vidimateur — qui fut Jens Andersen Lodehat, évêque de Roskilde — ait agi sous une pression politique de la part du roi et s'en soit vengé en fournissant un vidimus inutilisable. L'examen de cette idée mène à des recherches détaillées sur les personnes citées dans la partie initiale et sur le but probable de sa rédaction. Par cette voie on aboutit aux conclusions qui suivent: la présence de deux ecclésiastiques norvégiens indique que l'objet du document était de persuader leurs compatriotes à participer plus activement à la guerre contre les holsteinois; et tout ce qui est connu sur la politique de Jens Andersen (voir l'étude de l'auteur dans ce volume, résumée pp. 465—466) oblige à repousser l'hypothèse qu'il aurait senti contre l'acte de 1397 ou contre son emploi projeté une antipathie assez vive pour motiver une tentative de sabotage très périlleux pour lui-même. Il faudra donc conclure qu'en 1425 un expert danois, très compétent à plusieurs égards et en pleine connaissance des défauts formels de l'acte, y attachait néanmoins une valeur juridique. Résultat dont il faudra tenir compte dans la continuation future du débat sur la conférence de Calmar.
